

M
145
769

AZ
ERDÉLYI KATH.
STÁTUSGYÜLÉS

S A
MAROS-VÁSÁRHELYI KATH.

TANODA ÉS NEVELDE
JOGTÖRTÉNELMI SZEMPONTBÓL.

FEJTEGETE:

Dr. Zerich Tivadar,

ERDÉLYMEGYEI ÁLDOZÁR, ezelőtt a károly-fejérvári püspöki lyceumban, s a pesti királyi egyetemen nyilvános rendes TANÁR, — s most a maros-vásárhelyi tanoda és nevelében IGAZGATÓ, s a magy. kir. egyetemnél a hittudományi karnak bekeblezett HITTUDORA stb.

Ára 60 kr. o. é.

Maros-Vásárhelytt.

Nyomatja Imreh Sándor, az ev. ref. főtanoda betűivel.

1868.

VI 43

AZ
ERDÉLYI KATH.
STÁTUSGYÜLÉS

S A
MAROS-VÁSÁRHELYI KATH.

TANODA ÉS NEVELŐDE

JOGTÖRTÉNELMI SZEMPONTBÓLI ROM. KGT

FEJTEGETTE:

Dr. Zerich Tivadar,

ERDÉLYMEGYEI ÁLDOZÁR, ezelőtt a károly-fejérvári püspöki lyceum-
ban, s a pesti királyi egyetemen nyilvános rendes TANÁR, —
s most a maros-vásárhelyi tanoda és nevelőben IGAZGATÓ, s a magy.
kir. egyetemenél a hittudományi karnak bekeblezett HITTUDORA,
stb.

Ára 60 kr. o. é.

MAROSVÁSÁRHELYTT,

Nyomatja Imreh Sándor az ev. ref. főtanoda betűivel.

1868

Exurge veritas, exurge et velut de patientia erumpe.
Tertulianus.

A jognak, ha az nem mindjárt és nem mindig sikerül is, a sikerült jogtalanság ellen, tiltakoznia kell; — hisz a jogtalan bűnrészesek is egymást kölcsönösen segítik a jog ellen, minden jogtalanságban.

A kath. hitvallás áldásai, a tudomány, nevelés és jótékony szeretet által terjesztetnek.

A méltatlan elnyomás és üldöztetés a catholicismust összetartóvá tette, és megszilárdította.

Előszó a t. cz. olvasóhoz.

Minthogy Maros-Vásárhelytt, sőt egész Erdélyben, a kath. tanítás és nevelés-ügy ez ideig nagy részt a catholica Commissio kezében volt; ezután pedig azt a kath. státus-gyűlés és az ennek kebeléből választandó vegyes kath. státus-bizottmány fogja átvenni és vezetni: ez okon a kath. tanoda és nevelédének történelmi vázlatához a Catholica Commissio és kath. státusgyűlésnek jog-történelmi vázlatát kiegészítésül mellékelni, annál kor- és czélszerűbbnek véltem, mivel a kath. státusgyűlés elve, előttem mindig szent volt; a kath. státus-gyűlés, mindig jogos téren állt, és jelenleg nemcsak hasznos, hanem korszükség is, s mert e napokban ezen ügyekben a kellő tájékozottságra nagy szükségünk leend.

Ezen korszükségnek csak némileg van elég téve azon, különben jeles Felterjesztés által, melyet 1866-ik január 10-én a Kolozsvártt tartott leg és legutolsó országgyűlés alkalmából, az országgyűlés egyházi és világi kath. tagjai, Magyarhon apostoli királyához tettek.

Ezen sok tekintetben igen jeles felterjesztésre a részletes és érdemleges felvilágosító és beható nyilatkozatokat, (nehogy tévedjünk, vagy másokat tévedésbe hozzunk) Magyar-Erdélyhonból ez ideig hasztalan vártam.

Meglehet, hogy az „Idők Tanuja,“ ki (1867-ik év junius 22-én) észrevételeinek megtételét megígérte; vagy az „Erdélyi egyházi és iskolai lap“ kötelme és

hívatásánál fogva is, tájékozásul holmit közlöttek ezen korkérdésre nézve; de én azokat olvasni, látni, vagy hallani nem voltam szerencsés.

Mivel pedig tán a belga, ir, német és francia katolikusok szemei, jelenleg reánk függesztvék; a magyarhoniak feszült figyelve bizonyosan, inkább mint valaha felénk van fordulva, s tőlünk erdélyiektől, kik a kath. stá tus-gyűlés eszméjét, mint nálunk régebb óta ismerettest, első k hoztuk ez idő szerint szőnyegre; a részletes és beható fejtegetéseket méltán igényelhetik: miután végre Erdélynek jog-történelmi terén annyi kitűnő világi vagy legalább kitüntetett egyházi férfiai vannak; jelen igénytelen kísérletemben azoknak, kik e téren kétség kívül sokkal jártasabbak mint én, a mindenben járatlan, alkalmat akartam szolgáltatni, hogy engem s a magyar-erdélyhoniakat ezen korkérdést és korszükséget illetőleg, jogtörténelmi szónoklataik és irataikkal tájékozní, felvilágosítani sziveskedjenek a közös, szent és jogos ügy érdekében. Bennem, biztosítom, tanulékony, sőt háladatos tanítvány és tisztelőjűkre fognak ismerni.

Maros-Vásárhelytt, 1868. január 1.

Dr. Zerich Tivadar,
a szerző.

A maros-vásárhelyi tanoda és nevel- dének történelmi vázlata.

A maros-vásárhelyi római kath. gymnasiumi tanodának történelmét, melynek leírását a nmlgu val-
lás- és közoktatás-ügyi minister ur megparancsolta, a
maros-vásárhelyi „Szent István királyról“ nevezett
neveldének történelme nélkül, nem lehet adni. —
A mostani tanoda és nevelde ugyan is kezdet óta
korunkig több mint másfél századon keresztül, együtt
s ugyanazon viszonyok közt létesült és fejlődött; együtt
haladott vagy hanyatlott, s megint emelkedett is.

A két intézet 35 évig két külön helyiségben ugyan,
de ugyanazon épületben, együtt volt; tudniillik: előbb,
mind a kettő, a mostani hath. plebánia-templom szen-
télyének helyén; azután megint együtt, de a ple-
bánia-templom s a gróf Toldalagi-féle ház közötti tel-
kes épületben. — Innen, 1740-ik évben a tanoda, a
szent-király utczába, hol ma is van, a nevelde
pedig, 95 év mulva, a sáros utczára néző, jelen-
legi új nevelde-épületbe áttéetett. — Azonban, ezen
idő közben, a tanoda neveldeül, s a nevelde tanodául
használtatott; de megint mindakettő, saját rendeltetése
helyére visszatéetett. A tanárok kezdet óta, ritkán
a tanoda-épületben, melynek nagy része más czélokra
fordittatott, — hanem a mult század közepe után a
plebániái lakban, (lásd Decretum Visitationis canonicae
49. lapon,) — néha a nevelében is laktak; — a
taneszközöket is régóta, a nevelde-épületben, a hol
most is vannak az előhaladás nagy hátrányára, — kel-
lett elhelyeztetni.

A tanoda és nevelde vázlatos leírásában nagy-
részt az általam látott, olvasott és kritikailag össze-
vetett királyi, ministeri, főkormányzáséki, püspöki, város-

tanácsi és alapítványi, eredeti hiteles vagy hitelesített okmányok és föliratos márvány-kövi táblából, mint forrásokból meritettem; segédforrásokul régi napolók jegyzeteit, s néhány nyomtatott könyvet is használtam.

Azt tartom, hogy a történelemírónak mintegy magas hegytetőn kell állania, hová a földön csuszkáló emberi indulatoknak, — nemzeti és vallási előítéletek, — szűkeszség és szűkkeblűségnek nem szabad felhatolnia; különben is kik kellőleg ismernek, jól tudják, hogy a korunkban oly igen divatos változó ny furfangos szereplés, erényeim közé nem tartoznak, s így szavaim és irataim, (méltatlan mellőzések, irigykedések, rágalmak, s üldöztetések daczára is,) az igazság és becsületességnek szentelvék, s épen azért hitelre méltók. A jellem nélküli szellemi törpékkel, mit sem gondolok.

Félnem kellene ugyan, hogy a tanoda és nevelde történelmének leírásában, — a korunkban és körünkben még mindig nem eléggé méltányolt Jézsuitarend tudomány-hőseinek, s az erényes és hazafias nevelés ezen óriásainak, s az ő szellemöket örökölt derék férfiak és nők áldozatkészsége fáradoimai és dicsőségeinek hirdetőjévé leendek. — De nem vagyok az oka. A történelmi igazságot nem szabad tagadni; sőt még protestáns jótevőink áldozatait sem fogom, bár ki kedvéért, hallgatással mellőzni.

Ezen történelmi vázlatban a kronologiai rendet követtem; a tudományos olvasónak különben is könnyű, a kortani rendet tudományos rendszerré alakítani. Az olvasókra nézve könnyebb s népszerűbbnek véltem: hogy a tanoda és nevelde telkei és épületeiről, a tanítás és nevelés; a vallás-erkölcsi, fegyelmi és igazgatási ügyeket; a tanárok és taneszközök; az alapítók és ösztöndijakról tudósításokat, vagy is a történelmi vázlatnak anyagát kronologiai alakban adjam.

Négy korszakot vettem fel: az első 1702-től

1780-ig, a második 1780-tól 1800-ig, a harmadik 1800-tól 1849-ig, a negyedik 1850-től 1868-ig terjed.

Itt egyszer mindenkorra megjegyzem: hogy az alapítók czélja: segílyt nyujtani a convertita, rokon és nemrokon, jó tanuló és jó erkölcsü szegény tanulóknak, kik különben a tudomány és erényes nevelés áldásait, — az egyház, haza és emberiség kárával, nélkülözni lennének kénytelenek.

Nem hozzám tartozik kutatni és ítéletet mondani: hogy mennyi igazságossággal vétettek fel a nevendékek a nevelébe, — és osztattak ki a kézi ösztöndíjak; — s hogy az illető pénz-alapokból, a tanoda és nevelde javítására, mily lelkiismeretességgel történtek a költség-vetések és építkezések. Videant consules...

II.

Első korszak 1702-től 1780-ig.

A mostani maros-vásárhelyi rk. tanoda és nevelde, hasonlítható a magát terebélyes fává kinőtt mustármaghoz.

Mint Erdély nagy része, ugy Maros-Vásárhely sem került ki a 16-ik század közepe táján a Luther-féle hitujításnak a magyar egyház és hazára nézve, egyaránt gyászos hatásait. — A maros-vásárhelyi katholikus magyarok nagy része, régi, 500 évig vallott hitétől elpártolva, előbb a luther-, aztán 1564-ik év felé a kálvin-féle hitvallást fogadta el; — 1571-ben unitáriusokká lettek, — s valamivel később szombatoszá¹⁾ vált egy rész, mintha csak változtatandó ruhadarab lett volna szent István magyar királynak kath. hitvallása, mely Magyar-Erdélyhon népeit egygyé, erőssé tette volt.

A tordai és gyula-fejérvári országgyűlések²⁾ 1557-ikben a váradí és kolozsvári kath. templomokon kívül a maros-vásárhelyit is, lutheran-magyar iskolául

¹⁾ Gróf Mikó: „Erdélyi történelmi adatok.“ 1. köt. 29. lap. Kolozsvár 1855.

²⁾ Benkő: „Transsylvania tom. 2. Claudiopoli 1833.“ 249. lap.

elfoglalni határozták. Az isteni gondviselés minden baj ellen gyógyszert is rendelt; a protestantismus ellen-mérge, gyógyszere: a Jézsuíta-rend volt, a mely ott, hová meghivatva letelepedett, építeni szokott egy templomot; e mellé egy tanodát, melyhez csatolta a nevelvét; ők a hitvallás áldásait, a tudomány és nevelés által szokták terjeszteni.

Maros-Vásárhelytt az üldözött katolikusok száma naponta inkább és inkább megfogyott, 1699-ik év táján 8 családfőre apadott le; de miután Erdély a boldogtalan török járomból felszabadult, s honi fejedelemeink uralma után, a magyar királyok uralkodásához visszatért; a 8 családfőre leapadt kis kath. nyájnak lelki gondozására, visszajöhetett az öreg lelkipásztor Székely Zsigmond, ki három évig jó sikerrel működött. Ez önkényt visszavonulván, 1702-ik sept. 23-ik napján Maros-Vásárhelyre Endes István jezsuita, a kolozsvári pápai és királyi akademián bölcsészettanár küldetett, Kapi Gábor, Erdélyben lakó alprovinczialtól; Endest, saját szállására befogadta Boér Simon, Fogaras-vidéknek kapitánya, ki Maros-Vásárhelyen egy kis telket is ajándékozott a Jézsuíta-rendnek. Leginkább Boérnak, azután Görög Sándor, Jósika s más kath. urak áldozatkészségéből, a jezsuiták provinciális is 200 frtot küldvén, egy kis kő és fából épült templom, kis plebánia-lak, s ennek végén egy iskolaszoba létesült. De

1704¹/₅-ben a német labanczok s a magyar kuruczok villongásai miatt Maros-Vásárhely nagy része elhamvadván, szenvedtek a jezsuita-építkezések is, hanem az előbbi s más kath. urak a templomot csakhamar visszaálliták, a tanoda-szobákat pedig szaporiták is.

1707-ik márczius 28-án Maros-Vásárhelyen ország-gyűlés kezdődött¹⁾ melyben II. Rákóczi Ferencz a kuruczoktól erdélyi fejedelemnek választott; az összegyűlt protestáns rendek hasztalan sürgették Rákóczit, hogy a jezsuiták jószág-vásárlásait

¹⁾ Az erdélyi Dietik. Kolozsvár. 1837. 195. lap.

betiltsa, és építkezéseiket megsemmisítse; a jelenvolt kath. rendek, a jezsuiták kath. ügyeit pártfogolták; Rákóczinak főpapja Zichy Pál apát is a katolikus ügyet védelmezvén.

1708-ban az új tanoda már több szobát birt; a tanulók száma azon vidéki székely-magyar fiukból állott, kik a kiütött pestis miatt a kolozsvári tanodák látogatásában akadályoztatva, Maros-Vásárhelyen maradtak; ezek számát nevelték a városi kereskedők, a görögök, s a beszállásolt német katona-tisztek gyermekei oly számban, hogy a tanulókat, több osztályra kellett beosztani, kiket Dánfalvi János kántor, s a jezsuita-tanítók oktatták. Ez a mustármag, melyből a jelenlegi tanoda és nevelde fejlődött.

1709-ik évben a tanulók az itt is kiütött pestis következtében haza bocsáttattak.

1712-ben Hevenessy Gábor, jezsuita-provinczialis egy Linczben aláírt alapítványi oklevélben 4000 rfrt-nyi áldozattal tevő le alapját a mostani tanoda és neveldének. Jótévkül megemlítendők: Szárhegyi Lázár Ferencz, ki 6 tutaját és ácsokat küldött építés végett; a város cserefa-gerendákat; gróf Petki Dávid téglát s munkásokat adtak, s ott, hol ma a plebániái templom szentélye áll, földszint s rá egy emelettel épült fából a tanoda és nevelde együtt; 15 alapítványos fiu felül a nevelében; és 40 tanuló alatt volt a tanodában; a gyermekek száma naponta nevededett, de a kitört pestis folytán a tanuló-sereg széteszlott 1719-ben. Rövid idő múlva összegyűltek.

1727-ben, hogy az épülő félben lévő plebániái templom szentélye, kellő helyiségen létrejöhhessen, e végett az előbbi fa-tanoda és nevelde leszedetett, és a második helyiségre áttétetett együtt; t. i. a Jezsuita-rend által megvásárolt Lugosi-féle telekre, a mostani templom és a gróf Toldalagi-féle ház között; hol ma az ugynevezett régi nevelde áll. —

1728-ik évben már kész volt a tanoda s nevelde.

1732-ikben Molindes Ferencz a Jezsuita-rend provinczialisa, Maros-Vásárhelyre 1000 rfrtot küldött, melyből 600 forinton és más adakozásokból a szentkirály utczában kis telek vásároltatott, melyen földszint egy ház több szobával, egy vendéglő s három pinczével építettett a végett, hogy a felállítandó külön tanoda-épületre, a jövedelem növekedjék.

1734-ben az eddigi tanoda egy új osztálylyal növekedett; infima grammatica, akkori nevezet szerint principistae.

1740-ben a fenemlitett, több szobákból álló szentkirály-utcai földszinti ház megnagyobbítván, — a templom melletti tanoda s neveldétől, külön választatott a szentkirály-utcai tanoda-épület, következő osztályokkal: Principistae, Majores et minores parvistae, declinistae, minimistae. A szerzet tagjai ingyen tanítottak, de a felvett világi tanítókat, ők magok fizették.

1752-ik év óta 1764-ig a kegyes alapítók száma növekedvén, az alapítványosok száma 33-ra, a tanulóké 150-re emelkedett. Ezeken kívül egy normalis világi tanító, 50 fiut, a tanítónő, 30 kis leányt oktató; ezen két oktatót is, a Jezsuita-rend fizette; a nevelde számára pedig ugyancsak a jezsuiták egy major-kertet is vásároltak.

1772-ikben a jezsuiták a földszinti tanoda-épület mellett a Virág János házát megvették 2000 rfrton, s az egész hosszú, földszinti tanoda-épületre az első emeletet rakatni kezdték; de mielőtt azt bevégezhették volna

1773-ban a Jezsuita-rend eltöröltetett; magok a jezsuiták világi papminőségben, tovább is a tanítás és nevelés pályán maradtak; javaikat azonban, további rendelkezésig a királyi fiscus átvette és kezelte.

1777-től 1779-ig a tanodai naplóban megjelennek: Grammatistae, Syntaxistae, Poetae et Rhetores.

1778-ik márczius 27-kén¹⁾ az 5 gymnasium-

¹⁾ 1137. főkeimenyszéki szám alatt.

osztály tanárai kinevezettek, a Ferencz-rendi provinciálisnak ismételve, a főkörmányszéktől megparancsoltatván, hogy alkalmas normál-tanítókat nevezzen ki Maros-Vásárhelyre.

A gymnasiumi tanárok a tanítást, azon vegyes, részint osztály, részint szakrendszer szerint kezdék meg, melyet a birodalomban a humaniorák főigazgatója pater Gratianus Marx kidolgozott, és 1779-ki november 19-én az erdélyi királyi főkörmányszék, gr. Teleky Károly aláírásával megtartandóul rendelt vala.

1780-ki augusztus 12-én¹⁾ a p. Gratianus Marx által kidolgozott tanterv, egyetemben a Ratio educationis et rei literariae, s a többi tervvel, mely Magyarhonban s a hozzácsatolt részekben behozatott vala, Erdélybe is behozatni rendeltetett. E végett Szébenben a királyi főkörmányszék helyén²⁾ Mártonfi József, az erdélyi nemzeti iskolák főigazgatójának elnöksége alatt bizottmány alakult; Szegedi György marosvásárhelyi, Török Ferencz udvarhelyi, Pállya István kolozsvári (piarista), s Kovács, Cserei és más tanigazgatók és tanferfiak közreműködésével, hol az is elhatároztatott, hogy minden tanár naponta 5 óráig tanítson. E tanterv sok jót tartalmaz ugyan, de a magyar nyelv és történelem szánandóan van képviselve, s főleg a német nyelvet sürgeti. II. Józsefnek egy nagy terve volt; de Isten, másképp akarta.

Alapítványokat az első korszakban, ezek tettek: Hevenesi Gábor jezsuita-provincziális 4000 rfrt. Mária Terézia királyné 10,000 rfrt. Bakó József és nője Zsuzsánna 1500 rfrt. 51 kr. A jótévközt kiemelendők: Hevenesi Gábor provincziális 200 rfrt, Molindes Ferencz jezsuita-provincziális 1000 rfrt. Dániel Zsófia, Haller János gubernatornak nője, ki a Vámos Gálfalvi birtok buza-dézmáját 2 ifju nevelésére adományozta életében, és hagyományozta hátlakor.

¹⁾ 915. főkörmányszéki szám. — ²⁾ 538. főkörmányszéki szám.

A királyi fiscus 12 mázsa parajdi sót adott; mázsáját csak 3 máriáshban számítva a neveldenek. — Továbbá:¹⁾

Gróf Mikes Mihály, gróf Gyulafi László kancellár, gróf Petki István és Teréz, Grassalkovics Anna, gróf Károlyi Klára, gróf Csákiné, Kereszturi Mihály és Miklós, s Boér Judith, b. Bornemissza Ignác s a Kornis, Jósika, Bálinthit, Henter, Szeredai, Görög, Mezei, Baranyai és Balogh családok, — pénz, buza épület-fa és téglá-adományokkal segítettek a marosvásárhelyi jezsuiták tanodáját és neveldejét. Nagyobb volt a mainál, a hajdani buzgalom katolikusaink közt! A történelem, a tudomány pártfogóinak emlékét áldásban megőrökíti. *Laudes eorum annunciat Ecclesia Sanctorum!*

III.

Második korszak 1780-tól 1800-ig.

A Jezsuita-rend által 2000 forinton megvásárolt Virág-féle háznak, melynek emeletre-építését a rend 1772-ben²⁾ elkezdette, továbbépítése és bevégzésére, *pro adaptanda Domo viragiana*, 3680 frt. 30 kr. utalványoztatott, — ide értve a várostól befizetett 300 r. frtot is, — hogy a Virág-ház a kath. főgymnasium számára alkalmaztassék. — Ezen ház virág-, veres-, labos-, jezsuita- és fiscusháznak is nevezett azért, mivel Virág Jánostól a jezsuiták vásárolták volt, kikről 1773-ban a fiscus kezére ment át, s mivel egy kis szomszéd-telek a Veres-családtól is megvétetett, vagy mások szerint, mivel a Virág-féle ház veresre volt festve; s a Szentkirály utczára néző egész tanodát lábakra ott, és ugy kezdék építeni, hol és a hogy ma is áll.

1781-ik évben, annak. hogy a főtanoda kissé küljebb és lábakra építtessék, néhányan ellenmondának; ámde Szegedi György, volt jezsuita- és plebános-helyettesnek közbelépésére a városi tanács

¹⁾ Lásd a jezsuita-naplót, 1718-tól 1756-ig. — ²⁾ 924. főkörmányszéki szám.

által, azon feltétel mellett, hogy a főtanoda lábai alatt a nép is járhasson, a továbbépítés megengedett.

1782-ikben az építés jól előhaladott; a tanoda-homlokzaton márvány-táblán ezen fölírat olvasható: „*Munificentia Augg. Mariae Theresiae, et Josephi II. virtuti ac litteris surrexit. Anno AER. Chr. 1782.*“ De az egész munka csak a következő évben végeztetett be. Tanoda directorául Szeredai Antal, királyi táblai praelatus; Praefectusul pedig Szegedi György, volt jezsuita s kanonok és esperes neveztetett ki a kir. főkormányszéktől 1781. szeptember 28-án.¹⁾ Hanem úgy rémlik, hogy az erdélyi tanodák és neveldek ügyét a *Catholica Comissio* helyett, mely 1767 óta 1775-ik után is működött e téren, a „*Comissio in Publico-ecclesiasticis*“ kezdett működni; e helyett pedig 1781-ik sept. 28-án a kath. tan-ügyet illetőleg, az új *Commissio litteraria*, állítottatott fel. A fennszámozott főkormányszéki rendeletben olvassuk: „*Suam Majestatem SSmam, dignatam fuisse, Commissionem in Publico Ecclesiasticis ordinatam, cui superattentio Studiorum, relate ad catholicos, hucusque concredita fuit, a directione hujus objecti, pro futuro dispensare et pro ejusdem procuratione, Novam Commissionem litterariam nuncupatam, ordinare.*“

1784-ik aug. 31-én²⁾ II. József a Mária-társulatokat, sőt a neveldei életet is megszüntetvén, a neveldei major-kert eladatott, a cselédek elbocsátattak, s a kézi ösztöndíjak: 120, 80 vagy 60 frtban a városon szállást fogadó tanulóknak kezeibe adattak; a neveldei épületbe pedig katonai betegek és raktárak helyeztetek, egész II. József haláláig

1790-ik évi majus 22-én³⁾ a neveldei élet visszaállítatni rendeltetett; a Mária-társulatok már azelőtt, hogy I. Ferencz császár- király 1795-ben a magyar helytartó tanács utján azokat visszaállítatni

¹⁾ 6966. főkormányszéki szám alatt. — ²⁾ 7792. főkormányszéki szám 778^{3/4}-ben. — ³⁾ 1660. főkormányszéki szám.

nyíltan rendelte vala, Erdélyben titkon visszaállítva találjuk még 1790-ben.

Ugyanazon év július 31-én¹⁾ a humaniorák tanárainak fizetése 350 rfrtra, a más három osztályban 300 rfrtra felemeltetett, szeptember 25-én pedig az eladott majorházi kert is 401 frt. 10 kron a vevőtől visszaváltatott a nevelde részére.

1791-ik október 29-én²⁾ egy alapítványos neveldeknek évi eltartására 30 rfrt. volt utalványozva. Mekkora különbség akkoron és most, a pénzértéket illetőleg!

Ugyanazon év december 31-én³⁾ a katonáktól megrongált neveldeépületnek helyreállítására 1000 frt.

1792-ik márczius 10-ik és⁴⁾ május 26-án 254 frt. 16 $\frac{1}{2}$ kr. és 515 frt. 56 kr. a hadügy-bizottmány és ösztöndíj-alapból utalványoztatott.

De a míg ezen építkezések a neveldén végrehajtottak, addig a templom melletti nevelde tanodául, és a szent-király utczaiban tanoda neveldeül használtatott. E közben vagy is 1791-ik augusztus 20-án⁵⁾ kelt rendeletben, Ferenczi András városi plebánosnak meghagyatott, hogy a templom melletti nevelde-épületnek használható szobáit vegye át; s a plebános átvévé, azokban egy fogadót állított utazók számára bort méretvén.

Négy évig, vagy is 1792-ik év óta 1795-ik septembeer 28-ig⁶⁾ tartott a tanoda és neveldek egymásközi átcserélése; ekkor mind a két intézet előbbi helyére saját rendeltetésének céljára fordított; a nevelde templom melletti helyére, s a tanoda a szent-király-utczába visszatétt. A templom melletti nevelde-épületből Ferenczinek vendéglő szobái a templom közelében, s a nevelde-épületben nem maradhatván, szintén áttétték a szent-király utczaiban tanoda-épületnek egyik szegletébe; Ferenczi esperes-plebánosnak pedig, a 229 frt. és

¹⁾ 5886. és 7557. főkörm. sz. — ²⁾ 9247. főkörm. sz. — ³⁾ 10586. főkörm. sz. — ⁴⁾ 1331. és 3335. főkörm. sz. — ⁵⁾ 7223. főkörm. sz. — ⁶⁾ 5445. főkörm. sz.

9 krnyi költsége, melyet ő a neveldei épültre tett volt, a tanulmányi alapból annál inkább visszafizette, mivel tanszobául az építkezés ideje alatt, egy két plebániái szoba is alkalmaztatott.

Ezen 2-ik korszakot, melyben a nagy szünetidő Erdélyben september 8-tól október végéig tartott, senki méltóbban nem végezheti be, mint a volt jezsuita, Gönczy Ferencz nevelde-igazgató, ki

1798-ikban Szathmári Mihálytól 300 frton, s

1799-ikben Virág Jánostól 380 frton szép darab földeket vett meg, a neveldei major-kertnek nevelése végett.

Ezen kijavított neveldében a 2-ik korszakban is, számos új alapítványok létesültek annyira, hogy az ösztöndijas nevelendékek száma, az 50-t fölülhaladta. Ilyenek Tompos János és Szeredai Katalin 2660 frt. 40 kr. Liszi András volt jezsuita, igazgató 1000 frt. Apostol György volt jezsuita s régens 2000 frt. Biró Antal előbb 3000 frt. Ugyan ő megint 2000 frt. Csernátoni Ferencz 1000 frt.

Jótevők sem hiányoztak: Mária Terézia az általános ösztöndíj-alapból évenként két fiúért, promensa 2-a 200 forintot rendelt kiadatni. Jótétemény volt a neveldére, a major-kertnek szaporítása is. mi Gönczy Ferencznek 680 ferintjába került. Még néhány jótevő, kisebb mértékben bár, adakoztak a jó ügyre.

IV.

A harmadik korszak 1800-tól 1849-ig.

Ezen korszakban az összes erdélyi, következőleg a maros-vásárhelyi tanoda és nevelde is, azon terv és fegyelmi szabályok szerint vezettettek, melyek a bécsi udvari tanvezető bizottmánytól voltak kidolgozva, s az erdélyi királyi udvari korlát-nokság útján némi módosítással, a királyi főkörmányszék, s az erdélyi katholica Commissio élén álló erdélyi püspökök, mint főigazgatók által előszabattak. Voltak helybeli igazgatók is, kétfélék; ugy mint a királyi

directorok vagy biztosok neve alatt, a polgári kerületi főhivatalnokok és egyházi praefectusok, kikről 1781-ik september 28-án, és azután

1814-ik évben is, ezeket olvassuk: „Pro Praefectis, ubi scholae, Religiosis concreditae sunt, superiores Ordinum; ubi autem Professores e statu ecclesiastico vel seculari, constituti habentur, locorum Parochi vel seminarii Regentes denominantur.“ Ezen korszakban az osztályrendszer divatozott; a német nyelv kevésbé sürgettetett, a magyar nyelv a háttérből, főleg az 1840. és 1843-ki magyarhoni országgyűlések után, némileg előlépett, kitűnően, mégis tekintve a különféle nemzetiségeket és régi törvényeinket a latin nyelvet találjuk sürgettetni.

Marosvásárhelyt illetőleg, különösen

1804-ik január 7-én¹⁾ Gönczy Ferencz volt jézsuita és neveldei igazgató, s utána Losteiner tervet készítettek, mely szerint a tanoda és nevelde vásári lármás helyiségekből a tudománynak megfelelőbb csendes helyiségbe áttétnének; de tervök, a pénzhiány miatt, elhalasztatott.

1807-ik év február 21-én²⁾ a tanári fizetés 350 és illetőleg 300 ezüst forintra felemeltetett a két humaniorák és a 3. grammatikai tanodákban; ez utóbbiak tanítványait az alsó osztályban felvéve, három osztályon keresztül vezették, felsőbb rendelet szerint.

1818-ik évben Urbán József neveldei igazgató a neveldei major-kerthez még más jószágrészeket is szerzett 1056 magyar forinton.

1818. és 1819-ik május 7-én³⁾ az erdélyi gubernator II. Bánfi György, Horváth Pál esperes és tanodai praefectushoz így irt: „Sua Majestas Sacratissima Excellentissimem Dominum Episcopum Transylvaniae, Alexandrum Rudnai in supremum Directorem Universarum Scholarum et Gymnasiorum RC. in hoc Principatu existentium, modo provisorio clementer resolvere dignata... Quum praeterea

¹⁾ 186. főkorm. sz. — ²⁾ 1291. főkorm. sz. — ³⁾ 4344. főkorm. sz.

singulae, deinceps Correspondentiae, in objectis scholasticis, juxta praecitatum recentius B. Decretum Regium, medio praelaudati Episcopi, qua Supremi Directoris, isthuc promovendae sint, id quoque observandum injungitur.

1821-ik augustus 28-án¹⁾ b. Szepesy Ignác, a jeles erdélyi püspök, az erdélyi főkörmányszék útján leérkezett udvari intézkedést közlé, miszerint a Mária-társulatok ugy a mint vannak, tovább is fenn-tartandók.

1823-ik évben ugyanazon püspök a főkörmányszék véleményét közölte, miszerint a 27,000 forintra becsült tanoda- és nevelde-épületeket, kellő pótlék ráadásával a minorita-rendnek itteni s 33,800 fortra becsült telkes épületeivel, annál inkább becseréltetnék, mivel a tanoda és nevelde nem lármás, hanem csendes helyiséget igényelnek. Ez ügyben az alkudozások a minorita-rend, s Székely Mihály királyi táblai elnök és a tanodának királyi Directora közt sokáig folytak.

1823-ik september 5-én²⁾ kelt egy főkörmányszéki leirat, melyben hivatkozva az 1814-ki királyi intézvényre, Horváth Pál gymnasinmi Praefectusnak értésére adatik, hogy a kinevezett királyi Directorok s az egyházi Praefectusok, nem egymás felett vagy alatt, hanem egymás mellett, együttesen működjenek a tanodák felvirágzására.

1828-ik marczius 29-én³⁾ b. Jósika János aláírásával nyilvánított: Dignatam esse suam Majestatem Ssmam; Dominum novum Transsylv. Episcopum Nicolaum Kovács, modo provisorio, usque ad novam, subsecuturam nempe aliam, rei litterariae coordinationem, et Supremam ac Centrali Scholarum directionem, penes Regium hocce Gubernium permanente, in superiorem Directorem omnium, in Magno hocce Principatu catholicarum Scholarum et educatoriorum institutorum clementer denominare, quod

¹⁾ 2029. udvari szám alatt. — ²⁾ 8911. főkörm. sz. — ³⁾ 2697. főkörm. sz.

Rmae Dominationi V. eo commisso perseribitur, ut neo denominato Superiori Scholarum Directori, debitam paritionem exhibere noverit.

1831-ik évben a derék kir. táblai elnök és a tanodának királyi Directora, Székely Mihály, mint-hogy ötet a minoriták provinczialisa, mivel talán a minorita-rend érdekében nem volt a zárda-helyiségét, ámbár kárpótolva, becsereelni a tanoda és nevelde helyiségeivel, épen a végleges eldöntés perczében Maros-Vásárhelyről Beszterczére sietve, kikerülte vala: — jó szándékkal ugyan, — de kissé süppedékes helyen, t. i. a sáros utczára néző, régi neveldei kertnek helyiségén épen a nagy kapu alatt, az új neveldének alapját, július 7-én 1831-ik évben nagy ünnepélylyel, irományok és pénzdarabok odazárásával, letette; de mielőtt a nevelde 1835-ben felépült, kiljeni Székely Mihály megholt volt.

1842-ik márczius 16-án¹⁾ megengedtetett, hogy a vasár- és ünnepi exhortatiók, magyar nyelven tartassanak.

1846-ik april 17-én²⁾ a főpásztor, a főkormány-széki intézkedésre hivatkozva megrendelte, hogy a tanodai ifjuság nem a nagymisén és prédikáczió, hanem külön isteni tiazteleten jelenjék meg; okul a hidegből keletkezett betegségek említetnek.

1847-ik januar 26-án³⁾ Schaguna András g. nemegyesült püspök-helyettes megtalálása következtében megengedtetett, hogy a g. nemegyesült itteni tanulók vasárnap és csütörtökön saját isteni tiszteletök és oktatásokra megjelenhessenek.

1848-ik april 26-án⁴⁾ a régi nevelde kijavítására 133 frt. 35³/₅ kr. ezüstben utaiványoztatott az illető ösztöndij-alapból.

1848-ik november 3-án⁵⁾ elrendeltetett, hogy az új neveldének szobái a székely tábor s a honvédek beteg tisztjeinek kórodául átadassanak.

¹⁾ 83. püspöki szám. — ²⁾ 110. püspöki szám. — ³⁾ 36. püspöki sz. — ⁴⁾ 5306. főkorm. sz. — ⁵⁾ 4642. város-taná si szám.

1848-ikban a tudós Szabó János apát után, ki 30 évig volt a katholika Commissionak referense, Keserü Mózes következett, ki 1849-ben, a gubernium feloszlata után július 6-án 39. szám alatt, magát rövid ideig a tanoda és nevelde-ügyben úgy írta alá, mint kormánybiztos.

1849-ik május, június és július hónap elején a maros-vásárhelyi neveldeben a tanulók oktattak és neveltettek, de az orosz seregnek Besztercze felől történt betörése miatt, haza bocsáttattak. (Az illető tanárok itt Nyílt Értekezlet czim alatt május 29-én egy Erratica Synodus-t tartottak, melyet a brasói káplán hírlapja szétterjesztett nagy dicséretekkel!)

Ezen harmadik korszakban az itteni tanulók, magánosok áldozatkészségéből a rajz- és szépírásban, az ének- és zenében leczkéket kaptak.

1849-ik szeptember 8-tól¹⁾ 1851. november 23-ig a nevelde császári katonák laktak, s lakbérben 217 ezüst frtot fizettek.

Az alapítók és jöltevők következők voltak: Babb János gkath. püspök 2000 frt. Májor Péter gkath. esperes 2000 frt. Ezen két alapítvány 1849-ben áttetett Balázsfalvára. Továbbá a gr. Lázár-Torma-féle alapítvány 1 nevendékre, Kis Márton-féle alapítvány 1 nevendékre, Hene Ferencz nagyprépost 1 nevendékre; Szeredai n.-prépost 1 nevendékre. Veszprémi Pál n.-prépost 1 nevendékre.

Ezen utóbbi három alapítvány a károly-fejérvári káptalan kezelése alatt áll. Az alapítványos tanulók száma 50-re emelkedett; egy tanulóért 30 ezüstforintnyi alapítvány rendeltetett, melyet a drágaság éveiben, a tanulók 5 vagy 10 ezüstforinttal utánpótláltak. Azonban az 1811-ik márczius 15-ki devalvatio és az 1849-ben megsemmisített bankjegyek kárt okoztak; legnagyobb devalvatio még is az alapítók számának lepadása a vallásos és tudományos buzgalom csökkenése miatt történt. Jóltevők gyanánt

¹⁾ 3586. város-tanács szám.

emlitendők; Dr. Kovács Antal, ki 1000 frtot, Urbán József, ki 1056 frtot, Veszprémi Pál évenként 12 tallért hagyott; továbbá gr. Hafler Ignác, báró Bornemissza János, és Barcsai János pénz- és könyv-áldozatai.

V.

A negyedik korszak 1850-től 1868-ig.

Az „Entwurf der Organisation der Gymnasien in Oesterreich Wien. 1849“ szerint a szakrendszer Erdély összes tanodáiba behozatott, új tanterv, új taneszközök, s az eddigtől különböző tankönyvekkel; a főgymnasium 8 osztályban 12, az algymnasium 4 osztályban 6 rendes tanárral, s néhány rendkívüli tanító és tantárgyakkal. A tanügy élén az oktatásügyi miniszter áll; Erdélyben a püspök ekkor is főigazgató maradt, de az iskola-tanácsosnak is meg volt maga szerepe; tanár és érettségi vizsgák hoztattak be a rendes vizsgákon kívül; igazgató-tanárok nevezettek; iskolai tanácskozmányok tartattak; s a rovatos táblák nagyon divatoztak. A magyar nyelv és történelem, daczára annak, hogy előtérbe állítottnak rémlett, valósággal háttérbe szorult, a latin és görög nyelvtanok rendes tanulmányokul adattak elő; a legfőbb szerep még is a német nyelvnek juttatott; a természettudományoknak is tér nyitattott, s a tanulmányok gyakorlatiassága parancsoltatott. Sok szép előny, nem tagadjuk, de a hátrányok sem tagadhatók; leghátrányosabbnak látszik, hogy az osztály-rendszer, (mely által a tanító a tanítványoké, s a tanítványok a tanítóké lesznek) egészen mellőztetvén, a tudós szakrendszer az algymnasium legalsóbb osztályaiban is divatossá lön, s ekkép a tanoda inkább oktatás, mint szoktatás és nevelés intézetül szolgált. A tantárgyak összehalmozottsága csekély haladást engedett és nem csekély zavart okozott. Az egyház szintegy mint a haza, s a nemzetiségek, nem örmest hódoltak az új rendszernek; a nevelde is egy ideig az ösztöndijaknak kézbe-adása által, mellőzve

volt. Forduló pontul nézhető az 1860-ik october 20-a, az 1867-ki magyar oktatásügy-miniszteriumnak előintézkedései sok reményre jogositnak; Erdélyben a kath. státus-gyűlés korszükségül üdvözöltetik, s ha kellőleg fog rendeztetni, áldásos leend. — Szellem és jellem kell oda, — tudományos képzettség és józan hazafiság a végett, hogy a tan- és nevelés-ügy honunkban gyümölcsöző lehessen azon balfogások után, melyek 1848-ik óta intra et extra muros, elkövetve voltak.

Maros-Vásárhelyre vonatkozólag, különösen:

1850-ik márczius hónaptól septemberig, a tanodát a császári katonák használták, mely a következő két hónap alatt kijavittatván 611 ezüst forinton; a tanítás december 4-én megkezdett; a nevelde azonban még sokáig katonai kóroda és raktárul szolgált s csak 1853-ik september hónapban állott vissza a neveldei élet; mindeddig az ösztöndijasok egyenként egy évre 60 ezüst forintot huzván, a városon szállást fogadva, éltek. Tanoda s nevelde-igazgatóul Zsombory István neveztetett ki. A főigazgatónak, az agg erdélyi püspöknek segélyül alkalmaztatott egy ideig a szebeni cs. kir. helytartóságnál dr. Szabó József.

1851-ik évi november 30-án¹⁾ a neveldének egyik részében két tanárnak szállás, valamint az ének-, rajz- és szépírás tanítása végett is, ideiglenesen helyiségek jeleltettek ki.

1851 és 1853-ban²⁾ a tankönyvek véglegesen meghatározattak szakrendszer szerint; a magyar nyelv rendes tanítása, sőt előadási nyelvül használása is, előlegesen megengedett; de meghagyatott az is, hogy legtöbb óra és legnagyobb szorgalom a német nyelvre oly célból fordíttassék, hogy később a német nyelv lehessen előadási nyelv, és a tanári értekezletekről vezetendő jegyzőkönyvi nyelv is. Átalában tojás a tojáshoz nem hasonlíthat inkább, mint azon intézkedések, melyek 1780-tól 1790-ig a német nyelvre

¹⁾ 1920. püspöki sz. — ²⁾ 21,869. miniszteri sz.

nézve történtek, hasonlítanak azon intézkedésekhez, melyek 1850-től 1860-ik október 20-ig megkísérvetve voltak, s melyek meghiusultak.

1851 és 53-ban a jegecz-faminták, mértani alakok, természettani eszközök, ásvány-gyűjtemények, földabroszok és kitömött madarak, melyek részint a kormány által küldettek, részint itt vásároltattak, mind a neveldeépületbe szállítottak, hol a tanoda és nevelde könyvei is, külön-külön behelyezve voltak és vannak a tanoda-épületnek szűk volta miatt.

A tanoda könyvei 822 darab, a nevelde könyvei 242 drb, ásványgyűjtemény 300 drb, jegecz-faminták 120 drb, kitömött madarak 112, mértani alakok 65 drb, használható földabrosz 20 drb, földgolyó 1.

1852—3-ik évben a 6 tanárnak egyenkint évi fizetéseül 400 ezüstforint, az igazgató-tanárnak még 100 ezüstforint, a nevelde-igazgatónak 157 frt. 50 kr. osztr. ért., az exhortatornak egy évre 11 frt. 34 kr. o. é., a rajz- és szépirás-tanárnak 270 kr., az ének-tanítónak 120 frt. o. é., az iskolaszolgának 105 frt. o. é., a zenetanító ságra nyilvános alap nincsen; hanem néhányan, kik zenét tanulnak, évenként 1 vagy 2 frtot fizetnek, s ebből és a magáéból az igazgató havonként 8 frtot fizet a városi karmesternek, mint tanodai zenetanítónak.

1854—5-ben¹⁾ a tanodaépület és kemenczék helyreállítására 281 frt. 15 kr. és a földszinti szobával, (a hol ez ideig az egyik gymnasiál-osztály tanult,) az emeleten kicserélendő szobának tanszobául való alkalmazására 108 frt. ezüstben utalványoztatott a tanulmányi alaphól.

1854-ik évben²⁾ a nemkatholikus tanodákban tanuló katolikus ifjak kötelesek a kath. vallástudomány tanóráira, congregatiókra, mise- és vecsernyére vásár- és ünnepnapokon, gyónás és áldozás, s más vallási és a nagyheti lelki gyakorlatokra megjelenni. Ha nincs bizonyítványuk az illető katolikus

¹⁾ 24,156. főkörm. sz. — ²⁾ 720. és 1484. főkörm. sz.

igazgatótól, hogy ezeket teljesítették; a többi tantárgyaktól sem bocsáthatók nyilvános vizsgákra, sem magasabb tanosztályokba fel nem vétethetnek.

1854-ikben¹⁾ megrendeltetett, hogy az igazgatótanárok gyakran hospitáljanak, látogatást tegyenek minden tanosztályban, kitudandók: a tanárok képességét, szorgalmát, előadási módját és a tanulókkal való bánásmódját. A magántanulókra nézve is adtak némely utasítások.

1855-ben a nagy szünidő július és augusztus hónapra tétetni határozott, mi azután is megtartott; s ez Erdélyre nézve legczélszerűbbnek látszik, tekintve a nagy hőséget, mi ezen hónapokban van, s a mely a tanítás és tanulásra alkalmatlan; de igen is alkalmas arra, hogy a tanulók szülőiknek a mezői munkában némileg segítségökre legyenek, beteges tanárok fürdőkre; az egészségesek tudományos utazásokra alkalmas időt nyerjenek.

Ugyanazon év sept. 22-én²⁾ a maros-vásárhelyi tanodának tűzifára 63, tanodai kellékekre 52 frt. 50 kr, s a tanulóknak könyvjutalomra 21 frt. utalványoztatott.

1856-ik évben³⁾ tudomásul és alkalmazkodásul megiratott, hogy a múlt évben Erdélyre nézve, négy iskolatanácsos neveztetvén ki, dr. Fesztl Károly pécsmegyei plebános az erdélyi latin és görög katolikus s a zsidó-tanodákra nézve iskolatanácsosi működését márczus 22-én megkezdette.

1857-ikben⁴⁾ nyilvánítatott, hogy a mely tanodában legalább 4 tanár, ki tanári vizsgát tett, nem tállatik, az megfosztatik a jogtól érettségi bizonyítványt adhatni. Údvös intézkedés, mert a ki nem bir bizonyítvánnyal tanári képességéről, maga sem adhat bizonyítványt a tanulók érettségéről a magasabb tudományokra; különben is, a ki a tisztességes és diszes tanári czim és fizetésre igényt tart, az maga is vagy tudori diplomára törekedjék az

¹⁾ 6522. és 6914. főkörm. sz. — ²⁾ 20,387. főkörm. sz. — ³⁾ 1157. Püsp. sz. — ⁴⁾ 1108. főkörm. sz.

egyetemnél, vagy legalább tanári vizsgát tegyen ott, különben csak tanító ő, s csak tanítói fizetésre számíthat, vagy egyébre alkalmazandó.

1859-ik évben¹⁾ az erdélyi gymnasiumi tanárok a silány 420 frt. évi o. é. fizetésöknek pótlékaul 150; azután pedig évenként csak 100 o. é. forintot kapnak; kivéve a nagyszabeni kath. államtanodát, melynek megvizsgált tanárai kellőleg fizettettek.

1860-ik október 20-ka után a magyar történelem tanítását illetőleg, némely kellő lépések történtek.

1864-ben²⁾ a maros-vásárhelyi tanodában a régi fa- és familiatioi fizetés helyett a tanpénz fizetése 2 forintban megállapított.

1864-ik évben³⁾ a tanodai épületnek bezsindelyezésére 284 o. é. frt. a tanulmányi alapból, a régi neveldeépület kijavítására 471 o. é. frt. utalványoztatott az ösztöndíj-alapból, a melybe t. i. a régi s haszonbérbe adott neveldének jövedelnei befolyanak.

1866-ik évben⁴⁾ a tanoda és nevelde új czélszerű törvényeket nyert. Schulucz érsek és Vánca gkath. püspök urak ohajtása szerint megengedettett, hogy a gkath. tanulók a kijelölt ünnepeken az iskolalátogatástól felmentve, saját szentegyházaikat látogathassák; megrendeltetett az is, hogy a neveldek választott vagy választandó védszentjeinek napja nagyobb ünnepélyességgel a tanuló körében megünnepeltessék; a maros-vásárhelyi neveldének védszentje szent István király napján szünidő van, de a május hónapi Máriaajtatosság, mely e végett itt behozatott, addig is helyet pótolta, míg az 1848-ban megszűnt „Mariana sodalitas“ itt is visszaállíttatni fog.

1866-ik september 8-án tekintetes nagy-berivói Boér Ferencz ur és neje Felszegi Borbála, az egyet-

¹⁾ 8792. főkörm. sz. — ²⁾ 25,507. főkörm. — ³⁾ 15,175. és 20,981. főkörm. sz. — ⁴⁾ 2467. püspöki sz.

len, ki ezen negyedik korszakban 2 tanuló részére, kiket életében az alapító; holta után az erdélyi püspök fog kinevezni, telkes házak és kötelezvényekben: 3680 o. é. frt. és 50 kr. nagylelkűen és katolikus hazafias buzgalommal alapítványozott. Ezen alapító levél, melyet az erdélyi püspök 2108. sz. alatt megerősített a nevelde részére 1867-ik július 27-én¹⁾ a városi törvényszék által betábláztatott; azonban ezen alapítványi helyekre, míg a 400 o. é. forintnyi megdíjazás az illető hivatalhoz, a jó ügynek nem kis hátrányára be nem fizettetik, a két tanuló fel nem vétethetik. A lelkes alapítványozó párnak nemcsak beegyezése, hanem ohajtása folytán: a főkormányzók és a nm. püspök ur parancsából a telkes házak eladandók, s a pénz a nyilvános alapítványok pénzalapjai közé fog tétetni.²⁾

1866-ik április 13-án³⁾ a városi törvényszék megtalálása következtében dr. Zerich Tivadar Director és Regens átvette s a nagymt. püspök urhoz küldötte a káptalan kezelése alá áttett 525 o. é. forintot, melyet Moos István prot. hitvallásu ügyvéd ur kath. nevének Wolf Annának emlékéért megörökítendő, olyképen véglegományozott, hogy az évenkénti kamat a kath. tanulók részére vásárlandó, és a nyári vizsgák alkalmával a tanodai előjáróság által kiosztandó könyvekre fordíttassék.

Tanodánknak még egy más protestáns vallásu jötevője érdemel megemlítést, s ez? dr. Gece Dániel, maros-vásárhelyi orvos és maros-széki ülnök, ki 1821. január 1-ső napján 3000 frt. tőkét tett le, mely 100 év múlva egy millio frtra fog emelkedni; tehát 1920 év végén a negyedik rész, mely a városi tanács kezelése alá menend, 250 ezer forintra fog menni, s ezen összeg ötöd részének kamatja az erdélyi kath. püspök felügyelete alatt a m.-vásárhelyi kath. tanoda és nevelde javára fordítandó. De halljuk

¹⁾ 3611. törvény sz. — ²⁾ 17,959. főkorm. és 2353. püspöki sz. —
³⁾ 1426. városi törvénysz. sz.

magát a már meghalt, igazán derék és emelkedett szellemű alapítót. Minthogy eleitől fogva való stb. alább 3. p.

Jótevőink sorába méltán iktatjuk t. cz. Lázár Ádám urat, ki több éven keresztül 15 o. é. forintot s néhány jó könyv és földabroszt adott tanodánk nevédekének jutalmul. A néhai derék dr. Csiki János kath. vallásu városi főorvos halála után utódja tekintetes dr. Antal László ur, helvét hitvallásu városi főorvos a kath. nevelde betegeinek részére önként minden fizetés nélkül, ügyszeretéből szolgálatát felajánlotta, és tudos működését megkezdette.

1867-ik márczius 20-án¹⁾ a városi tauács a kath. tanoda számára egy helyiséget jelelt ki, gyümölcsfa-oltás gyakorlata végett, a helyiség átalakítandó.

1867-ik évben²⁾ a tanodának, mely két felől repedezni, sőt leroskadni kezdett vala, helyreállítására 1082 frt. és 84 kr. o. é. az új neveldének cseréppel való befödésére, s a régi neveldének helyreállítása végett 223 frt. 70 kr. o. é. utalványoztatott a tanulmányi és illetőleg az ösztöndíj alapból.

1867^{7/8}-ik évre³⁾ a 20 alapítványos tanulóért egyre 93 frt. 20 kr. o. é. számítva, tartási díjul 1864. o. é. frt. utalványoztatott az ösztöndíjalapból. Ugy rémlik, hogy a Dénes Pál és Apor alapítványok ide más helyekről tétettek át.

1867-ik évben⁴⁾ a nm. vallás- és közoktatásügy magyar ministere, a tanárok minőségéről, a taneszközök és gyűjteményekről s az alapítványos tanulókról rovatos es statistikai táblákat parancsolt felküldeni. — Megtörtént.

1868-ikben⁵⁾ a görög nyelv tanítása az algymnasiumban igen czélszerűen, mellőzendőnek, s ezen órák a latin nyelv tanulására fordítandóknak határozottak; megrendeltetett továbbá, hogy a marosvásárhelyi gymnasium keletkezése, fejlődése és jelen

¹⁾ 4897. város-tanácsi szám. — ²⁾ 14,091. 20,690. főkorm. sz. — ³⁾ 20,217. főkorm. sz. — ⁴⁾ 7011. és 7095. miniszteri szám. — ⁵⁾ 2106. és 2239. püsp. sz.

állapota történelmi vázlatban közöltessék, megemlítvén, hogy a tanoda hány osztályból áll, s kik jelenleg a tanárok?

A maros-vásárhelyi rkath. tanodában 4 osztály van, melyekben tanítanak:

Dr. Zerich Tivadar, igazgató-tanár, neveldei regens, erdélymegyei áldozár, s a pesti királyi egyetemen a hittudományi karnak bekeblezett tagja.

Gencsy József, erdélymegyei áldozár, s tanár-testületi jegyző.

Veress Antal, erdélymegyei áldozár és osztályfőnök a 2-ik osztályban.

Füstös Károly, világi férfi és osztályfőnök a 4-ik osztályban.

Száva Farkas, világi férfi s osztályfőnök az 1-ső osztályban.

Bíró Ferencz, világi férfi s osztályfőnök a 3-ik osztályban.

Tanár-vizsgát egyik sem tett.

Rendkívüli tanítók:

Füstös Károly, szépírás és rajztanító.

Gáll Domonkos, énektanító.

Loschdorfer János, városi karmester és magánzenetanító a tanodában.

1867-ki augusztus 19-én ő Felsege a magyar apostoli király, az erdélyi catholika Commisiot megszüntetvén, legkegyelmesebben megparancsolni méltóztatott, hogy az erdélyi kath. státusgyűlés összehívassék; a nm. erdélyi püspök, azt Károlyfejérvárra 1868. január 5-én¹⁾ összehívta volt.

VI.

Alapítványi oklevelek, melyekre fennebb hivatkoztam. (Copia.)

Cum Religio catholica, per seculum et ultra, potissimum per Juventutis in Seminariis Societatis JESU alimentationem, in Transsylvania conservata et promota

¹⁾ 1958. sz. a.

sit. Marosvásárhelini autem, occasio sit commodissima, ejusmodi Seminarium instituendi, pro pauperibus studiosis, maxime vero talibus qui ab erroribus Heterodoxis ad salvificam fidem convertuntur, modo medium aliquod haberi possit, ex quo alimentari possint, ne omnia omnino a Catholicis emendando, his graves efficiantur.

Ideo in perpetuam Eleemosynam deputo et assigno pro pauperum Seminario in dicto Maros-Vásárhely oppido, sustentando, quatuor millia fl. Rhen. dico 4000, actu Viennae ad Censum sex, per Centum investita, quorum Census administrabitur per P. Procuratorem Provinciae nostrae et currere incipiet a die prima Julii anni presentis 1712.

Seminarium vero hoc administretur eo ritu, quo ad victum et lectum pauperum Seminarium nostrum Claudiopolitanum administratur.

Id quod cedat ad Dei T. O. M. gloriam, intemeratae Virginis sine labe conceptae omnium Sanctorum, precipue vero S. Stephani Regis Hungariae, sub cujus tutela et nomine illud erit. Honorem, ac Salvificae fidei catholico Romanae majus decus et incrementum. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Actum Lincy in Austria Superiore, die 5-a Julii Anni 1712.

Gabriel Hevenesı
Societatis JESU.

Presentem copiam ex veris suis Originalibus, de verbo ad verbum, sine dimi nutione et variatione prorsus aliquali, descriptam et cum vero suo Originali comportatam testamur, candem in omnibus punctis et clausulis vero suo Originali per omnia esse conformem, fide nostra mediante. Mvásárhelini Anno 1779. die 24-a Aprilis.

Josephus Gál, Michael Árvai, Alexius Lukács, Inclytae tabulae Regiae in Trannia Judic. Scribae, ac Jurati notarii, ad praemissam vidimationem specialiter exmissi.

(Másolat.)

Nyolczadszor. Magunk hozván stb.

A mi nézi pediglen a gálfalvi majorság termésének dézmáját, minthogy szoktam volt eddig is aztat a vásárhelyi volt pater jezsuiták kezek alatt tanuló gyermekek semináfiuma segedelmére fordítani, — hagyom most is azoknak számára, hogy nevezetesen olyan szükölködő szegény nemes atyák gyermekei, kiknek csak a tanítatás kezdésére is, módjok nincsen, — ha mi kevés részben is belőle segedelmeztessenek, csak annyiban azon seminarium ezután Directoraik kötelezván, hogy ha maradékim által, olykor azon kis segedelmeckére alkalmas és érdemes gyermek jelentetnék, az olyannak, mások előtt, hely adatassék. stb.

Nagyszeben királyi városban, szokott lakó házamnál, tulajdon kezem irásával, s pecsétemmel erősítem, Boldog Asszony havának 12-ik napján, 1777. esztendőben.

Arva Dániel Sofia.

Hitelesíték:

Zsombory István és Csüdör Ferencz,
m.-vásárhelyi regens. Gróf Teleky Tamásné
plenipotentiárusa.

(3.)

„Minthogy eleitől fogva való kívánságom, s most még inkább, mint ezelőtt erősödni kezdett, reménységem az, hogy nem lehetetlenség, sőt kivihető és kívánatos dolog a különböző vallásos felekezetek között való egyesülés, egy erőltetés nélkül való közönséges Syncretismus, melynek felső principiuma, az evangéliumi tanítás szerint, az isteni és felebaráti szeretet; tehát félretévén a különböző vallásos nevelésből folyható bizodalmatlanságot, ezenel azt rendelem, hogy a nemes városnak határozott esztendőnként való jövedelemből, az erdélyi katolikus püspök fővigyázatja alatt, adassék az itten dicséretesen tanítottató m.-vásárhelyi catholicum

seminarium vagy nagyobb Oskola gyarapítására esztendőnként a rendes és tiszta jövedelemnek egy ötöd része. Ez az oskola, most, a mennyiben tudom, a humania Classisokon végződik, én pedig ezen oskolában a Philosophiai Cathedrát is felállítani, és derék érdemes Professorok által haszonnal taníttatni ohajtanám.“ — Szól az egyesülésről és a keresztény türelemről a derék alapító; — Lásd Gecse Dániel életrajza, 44-ik lapon. Maros-Vásárhely. 1840,

VII.

Dr. Gecse Dánielnek szép eszméje megérdemelné, hogy az már 1920-ik előtt, kezdjen megvalósulni; — én igénytelen véleményemet elmondom — de azok, a kiket illet, határozzanak ez ügyben, s ha lehet tegyenek is valamit.

Maros-Vásárhely Erdélyben második magyar város, s a Székelyföldnek fővárosa, egy főgymnasiumot, márcsak ezen szempontból is megérdemelné; a város e végett, úgy hiszem, kész volna anyagi áldozatra is, saját szellemi felvirulásának érdekében, mire itt nagy igen nagy szükség van. A ki ezt olvassa, értse. Különben van itt, a helvét hitvallásuaknak nagy collegiuma, melyben ez évben is, körülbelül 50 kath. ifju tanul; a helvét hitvallásu Dr. Gecsének véleménye szerint is, czélszerű volna, hogy a kath. gymnasiumban a bölcsészet is előadatnék; a nm. magyar közoktatásügyi-minister terve szerint a magyar birodalomban, a főgymnasium 9 osztályból álland; a három főosztályban, a böcsészet adatnék elő. A marosvidék, az egész Székelyföld, sőt a kath. státus-gyűlésnek is érdekében volna a mostani 4 osztályu szűk körre szorított és lármás helyiségben kinlódó tanodát, egy alkalmasabb helyre áttenni, s bár később, 9 osztályura emelni. Egyelőre tán elég volna a 6 osztályu tanoda olyformán, hogy a szent-

király utczai tanoda-épületnek egész hosszában való emelete, tanári és tanszobákra felosztatnék; hová a neveldeből a taneszközök átszállíttatnának: a tanárok pedig a plebániái épület négy szobáiból a tanoda-épületbe átköltöznének.

Ezen négy, és külön bejárással ellátható plebániái szobák a plebániái szükségletek fedezésére jövedelmeznének, s e végre fordíthatnók még egy része azon jövedelemnek is, mely várható a tanoda földszinti szobáinak helyiségein alkalmazandó boltok béreiből. A tanodának földszinti helyiségéből a kántorlak és a kisleányok tanodája, a templomhoz közelebb eső szállásra volna átteendő a fiuk tanoda épületéből; hol a leánykák különben is nagyon alkalmatlan helyen vannak, könnyen érthető okok miatt. Dixi, et salvavi animam meam.

A mi a régi nevelde-épületet illeti, ez egy nagy rom, mely megérdemelné, hogy széthányassék, és a szép telekre alkalmas új épületek tétessenek, melyeknek szép jövedelme a nevelésügyre volna fordítandó. — Dixi. . .

VIII.

Az erdélyi kath. státus-gyűlés s az ennek kebeléből választandó vegyes státus-bizottmány és a kath. commissio szerintem nem egyéb, mint egyházi és világi férfiakból alakult vegyes testület, mely Erdélyben részint jogosan, részint jog ellen a kath. egyházi iskolai, alapítványi s ezekkel rokon természetű ügyeket kezelte és kezeli.

Az ilyféle kath. státus-gyűlések, bizottmányok és commissiok, a kath. egyházban, máshol úgy mint Erdélyben, nem új és eddig hallatlan eszinek és dolgok; mivel a katolikus gyűlések a catholicismus hajnalának felderengéseivel egykoruak, a háromszáz éves üldöztetések korszakában az egyháznak élet-erős szelleme és szervezetéből szület-

tek. — A kisebbszerű gyűlést már a gyermek Jézus bölcsőjénél, a keleti bölcsékből együtt találjuk. Máté evang. 2 részében. Nagyobb kath. státusgyűlésről emlékezik az „Apostolok cselekedete“ könyve 6. cikke, hol a 7 diacon megválasztása végett a hívők sokaságát összehívták az apostolok, kik a nép sokaságától kiválasztott jó bizonyítványu, szellem- és bölcsességteljes 7 férfiből álló bizottmányt, azért állíták fel az apostoli ima, kézzrátétel és megerősítés mellett, hogy ezek, az urvacsorával összekötött szeretet-lakomákban és azokon kívül, a közvagyonból, a zsidó és görög nemzetiségekből való szegény keresztények közt a segédelmet igazságosan és részrehajlás nélkül osszák ki. Mily kár, hogy korunkban, sőt már a 4-ik században, nem ilyenek voltak a választók és választottak; hogy mindég az érdemé lenne, nem az érdeké a jutalom a megválasztatás! At cernimus nunc — írta szent Jeromos — plurimos hominum, beneficium, facere ut non quaerant eos, qui possunt in Ecclesia plus prodesse, sed quos vel ipsi amant, vel quorum sunt obsequiis deliniti, vel pro quibus majorum quisquam rogaverit, ut per civitates constituentur. Mintha csak a 19-ik század közepén írná ezeket a nagy egyháztudor, oly hasoulók a kath. gyűlésen és gyűlésen kívüli számos választások és kinevezések azokhoz, melyeket a tudós férfi, megróni merészelt.

b) Szent Cyprián 5. levelében írta a karthagói áldozárokhoz: „püspökségem kezdetén elhatároztam a ti tanácsotok és népem beleegyezése nélkül nem cselekedni semmit: érte csupán a szőnyegen forgott ügyet: hogy mit tegyen a sacrificatus, thurificatus és libellaticusokkal, kik a pogányok üldözései folytán a keresztény hit dolgában elbuktak volt — lapsi sunt.

Eusebius, Nagy Constantin életiratának 4. könyve 25. fejezetében a császárnak a niceaei közzsinton, a püspökhöz intézett ezen szavaira: „Nos quidem in

us, quae intra Ecclesiam sunt, episcopi estis, — ego vero in iis, quo extra Ecclesiam geruntur, episcopus a Deo sum constitutus,“ ily megjegyzést tőn: „azokban, mik az egyházon kívül vannak, mint Istentől rendelt püspök (felügyelő, védelmező) viselé magát, de nem az egyházhoz tartozó dolgokban.“ A kath. jogtudomány mindig megkülönböztette a jus in sacra, melyhez a kath. fejedelmeknek sincs, és a circa sacra, melyhez a kath. laikusoknak, s a laikusok elsőjének, a kath. fejedelemnek is volt s lehet szavok.

c) Szent István és szent László királyaink törvényei s az utóbbi király alatt tartott szabolicsi egyes gyűlés határozatai. Könyves Kálmán királyunk törvényei; IV. vagy Kun László idejében tartott budai gyűlés, hol a pápai követ jelenlétében a kunnép és nőknek ügybajai, s azon budai gyűlés, hol a dézmafizetés miatt elkészerített erdélyi szászoknak templomrablás és gyujtogatásról, s az erdélyi káptalanbeliek megveretéséről való ügyek, szőnyegre hozattak: kétségkivülivé teszik: hogy a magyar korona népeinél, már a reformatio előtt a katolikus státus-gyűlések divatoztak. Ezen kifejezések: *Generalis Convocatio Dominorum Praelatorum et Baronum Regni*; *Status Catholicorum*, *Status Evangelicorum*; és *Gravamina Statuum Catholicorum Evangelicorum*; nem hagynak kételkedni, hogy valamint protestans, ugy katolikus státus-gyűlések is, a magyar történelemben előfordulnak.

d) Az országokra és nemzetekre nézve is veszedelmes hitközömbösségnek és hithidegségnek leküzdése, az érdekeltség felkeltése és fenntartása a közszellem ápolása, a biztosabb sikernek kivivhatása: egyaránt igénylik és sürgetik a kath. státus-gyűlés megtartását; e nélkül az ember többnyire elfordul a szent ügytől is, ha nekie nincs alkalma, joga, érdeke szólani, írni, tenni, áldozni, ha

kell, szenvedni, de megdicsőülni is, az egyház ügye mellett és által.

e) A kath. státus-gyűlés, mely a catholicismus szelleméből született, s az egyetemes egyház és a magyar haza történelmében növekedett, s bizonyos határok közt, mindnyájunknak érdekében van annak megtartása: leginkább a méltatlan elnyomatások és jogtalan üldöztetések korszakaiban fejlett ki és megszilárdult. Továbbá a kath. státus-gyűlések az egyházi és világi józan törvények és kormányok védelme alatt virágoztak és áldásosan gyümölcsöztek. Ellenben az elfajult polgári vagy egyházi némely kormányoknak ápoló, ölelő, vagy megölő karjai között elszenderültek, elsatnyultak. Végre bizonyos világi és egyházi izgatók által, a népszerű aurák utáni kapkodás miatt, a feltámadás reménye nélkül, sirba szállani látszott a valódi kath. státus-gyűlés, melynek

f) Nemcsak ezen két utóbbi ellenségeitől, hanem óvakodni kell a kath. státus-gyűlésnek önmagától is, a valódi kath. státus-gyűlésnek a nem valódi kath. státus-gyűléstől kell óvakodni, mely a valódinak csak nevét és színét színleli és neglel, óvakodni kell a kath. státus-gyűlésnek a hirtközömbösségtől és mindennemű túlzástól. A közömbösség főleg olyan Catholica Commissiok alatt szokott beállani, a hol a katolikusok is, némely kormány- és államvankosokra könyökölve, szépen elszenderülnek, s az alkalmatlan ébresztőkre nagyon haragusznak, és a színes hizelgő kedvenczeknek énekei közt, addig addig álmodoznak, míg véletlen jön a fergeteg, s kisodorja könyökük s fejük alól a vankosokat, ekkor a hizelgők is, szokások szerint megfutnak, s az álmodók fölriadva, magukat a túlzóknak szidalmi között találják az olyan 1848-ki kolozsvári kath. státus-gyűlésekben. Nem sokára egy új és ellenkező fergeteg által kintatva, végre az eddig méltatlanul mellőzött, s lenézett valódi kath.

státus-gyűléshez törekednek menekülni azok is, kik eddig, majd a fényes aulák némely kormányainak, majd a népszerű aurák ördögének hódoltak, bókoltak, tömjéneztek s gyertyáztak.

Az ily kétfelé játszó emberek, már most a harmadik téren is előtérbe nyomulnak, s az előtérbe nyomott kedvenceikkel együtt, ujongnak a valódi kath. státus-gyűlésnek, de ha egy negyedik tér nyílni fog, ők az előbbitől megszökve, itt is gyalázatos alázatossággal, szemérem nélkül hőködnek; szellem és jellem nélküli, változékony szereplők, szellemi törpék, kik előbb mint ellenségek gyűlöltek egymást, most valódi természetöknél fogva jó barátokká lesznek a roszban, a jóknak üldözésében. Ismerjük őket; *genimina Viperarum, quis vos docuit fugere a ventura ira? Sed securis, ad radicem arboris posita est? Hiában, filii hujus saeculi, prudentiores, astutiores sunt filiis Dei in Generatione sua. Angeli tenebrarum transfigurant se in angelos lucis. Mi nekik megbocsátunk, s kérjük Istent, hogy bocsásson meg nekik, mert sok megbocsátandójuk van.*

IX.

Ilyetén különféle szabásu, sőt ellenkező szellemű kath. státus-gyűlésekre Erdélyben annak, ki az erdélyi történelmi téren, kissé gondosabban széttekint: nem nehéz rá ismerni; néhány ellenkező elvű, szellemű, s ellenkező irányu és eredményű erdélyi kath. státus-gyűléseket, *pro cautela*, alább elősorolandók, mert hisz nem mind arany a mi fénylik; némely dolgokat épen azért kell dicsérni, mert bizony gyalázatosak, mint azon emberek, kik rászorultak a hazug dicséretekre. A kath. státus-gyűlés elve: szent, ez a catholicismus bölcsőjénél, az üldöztetések korszakában született, de azért maga is néha üldözővé, s épen a catholicismusnak üldözőjévé fajult

el; ellenben jó napjaiban elpuhulva, hogy kényelmesebben élhessen, odadobta magát némely kormányok karjaiba, s a könyök-vánkosokon gondatlanul aludt; jött az ellenséges ember, s a tiszta buza közé konkolyt hintetett; máskor az erdélyi kath. státusgyűlés független önállóságában elkevélyedve, magát az egyházat fergeteg gyanánt kinzotta, míg megint megjött az ő fergetege is, s ekkor magát összeszedni kezdi.

Erdélyben a catholicismus elleni legnagyobb zivatar, az 1556-ki kolozsvári és szász-sebesi országgyűlésen¹⁾ és az 1566-ki tordai és nagy-szebeni országgyűléseken dühöngött, midőn az erdélyi püspökség, káptalanok, apátságok, prépostságok és szerzetes rendek eltöröltettek; javaik, fejedelni és állami javakká lettek, s a katolika hitvallás, mint bálványozás, kiirtandónak decretáltatott.

A négy katolikus Báthory fejedelem alatt, enyhült a baj, s az eddig elnyomott katolikusok, a más három vallásfelekezettel, (melyek előbb egymás ellen dulakodtak, végre pedig mind, a kath. egyház ellen, maguk közt megegyeztek), az 1572., 1573. és 1576-ik országgyűléseken egyenlőséget, autonómiát nyertek.²⁾

g) Az ezen törvényczikkeken nyugvó Approbat. Constitut. 1. rész. 1, titul. 9. articulusában, van letéve az egyházi képviselőlet alapja, mely biztosítja a 4 vallásfelekezet autonómiáját, mit a három vallás-felekezet, saját general és partial vegyes gyűlésein gyakorolt is, de a katolikusokat illetőleg az autonomia, az egyenlőség, mely de jure kimondva volt, de facto elnyomva vala. A katolikusok joga papir-jog volt; hanem legalább a papiron még is megvolt joga: gyűléseket, egyházi és iskolai ügyekben tarthatni és az országgyűléseken is felszólalhatni. E jogát felhasználta.

¹⁾ Erdélyország történetára, gróf Kemény József. Kolozsvár 1837. 24. lap. — ²⁾ Benkó Transylv. t. 2. Claudiop. 1833. pag. 136—7.

E tetteles elnyomás és üldöztetés összetartóvá tette a katolikusokat; ezen összetartása a katolikusoknak tetteles és életben volt már, mielőtt a kath. státus-gyűlés neve, formáserint kimondva, köre meghatározva, és szervezete feltüntetve lett volna. Az elnyomott és üldözött katolikusok összetartása, magát, ámbár eleve siker nélkül, tetteles érvényesíteni törekedett:

1588-ik december 8-án a megyesi országgyűlésen, hol Báthori Zsigmond azon alternatívába juttatott vala: vagy trónjáról elüzetni, vagy a Jezsuitarendet elüzni Erdélyből. Ekkor a Jezsuitarend, saját léte, templomai, iskolái, neveldei és vagyona végett kevés kath. világiak jelenlétében a sokkal nagyobb számú protestáns státusok irányában, magát szónoklataival hallatta; Kereszturi Kristóf kővári és nagy-bányai kapitány pedig az összes erdélyi katolikusok nevében kérlevelet is intézett az országgyűléshez; az egyháziak s a két Báthory, Jósika István, Wesselényi és Géczy Ferencz, Sombori László, Lázár István és székely társai ellenmondának, ámbár siker nélkül, a protestáns státusok erőszakának. Itt a jog, ámbár az a katolikusoknak nem sikerült, a sikerült jogtalanságnak ellenmondott, a jogozim a jogszin ellen tiltakozott. A Jezsuitarend nemsokára visszatért Erdélybe az 1595-ki april 16-án Fejérvártt tartott országgyűlés határozata következtében, s az 1599-ki megyesi országgyűlésen is.

1607-ik junius 20-án¹⁾ a kolozsvári országgyűlésen, a Jezsuitarendet megint száműző protestáns státusoknak a 19 férfi, kik katolikus tagjai voltak az országgyűlésnek, oly hatalmasan ellenmondottak, hogy a protestáns Rákóczi Zsigmond fejedelem is, ártatlansági bizonyítvánnyal látta el a száműzött Jezsuitarendet: „nomine omnium nostrum, (19 katolikus országgyűlési tag) tam praesentium quam

¹⁾ Erdélyország története. Gróf Kemény József. Kolozsv. 1837. 215. l.

absentium catholicorum fratrum nostrorum de hac indigna inaudita, juribus contraria sententia, in publica diaeta. . . eidem contradicimus.¹⁾

1611-ik évben Fejéregyházon a Haller Gábor udvarán összegyűlt egyházi és világi katolikusok tanácskoztak, hogy a hitehagyott, ledér és zsarnok Báthori Gábor fejedelem üldözései ellen, mi-kép védelmezzék a kath. hitvallást. E gyűlést a fejedelem azon ürügy alatt verte szerte, hogy a kath. rendek ellene összeesküdni gyűltek össze,²⁾ s ezen ürügy alatt

1612-ik május 15-ki szebeni országgyűlésen Báthori Gábor számos egyházi és világi katolikust ki-üzött az országból; úgy mint: Reverendum Stephanum Csiki, Episcopum Samandriensem, Honorabilem Matthiam Koppányi Archidiaconum Albensem, s a többit, a törvénczikknek szavai.

1642-ik évben Simándi István kinevezett erdélyi püspök, Pázmány Péter közbenjárása folytán, (1-ső okmány, a végén). Erdélyben megjelenvén, Háromszéken egy kisebb kath. státus-gyűlést tartott; de mivel Simándi a háromszéki kath. nős papokat, a nőtlenség fegyelmére szigorúbban figyelmeztette: ezek ellene, a protestáns I. Rákóczi György előtt felléptek. Kapott Rákóczi az alkalmon, és Simándit Erdélyből száműzte. Ezt a becsületes háromszéki kath. világiak fájdalommal tapasztalták, s papjaik ellen magok léptek fel, és

1649-ik év január 23-án a fejérvári országgyűlés 33-ik cikkét kieszközölték, miszerint elhatározott, hogy nőtelen pap is lehessen esperest, ha azt nős papok is választják, (2-ik okmány, a végén). Tehát Simándinak, mivel a kath. státus-gyűlésen a papság nőtlenségét sürgette: a nős papok száműzetését kieszközlék. Így vált üldözővé a kath. státus-gyűlésnek elve!

¹⁾ Kazy. Hung. Reg. 90—92. lap. Contestatio Catholicorum Transylvaniae contra de-retum ab haereticis conditum. — ²⁾ Kritikai Jegyzetek Veszeli ellen. — Pest 1862. 9. lap.

1651-ik év február 7-én Fejéregyházán, Haller István fejedelmi tanácsos udvarában tartatott egy épületesebb kath. státus-gyűlés, hol Salinus, vagy Soos István Vicarius elnöksége alatt az 1611-ik évben hozott, de akkor az üldözö, hitehagyott Báthori Gábor fejedelem miatt ki nem hirdettetett határozatok, valamint az újabb határozatok is: a böjtök és ünnepek megtartásáról, az egyházi és házassági törvényekről s a többi — — kihirdetettek Erdélyre mézve.

1669. és 1672-ik évben Csik-Somlyón az egész Csikból, és Sárfalván az egész Háromszékből való egyházi és világi kath. képviselők, pater Domonkos Kázmér apostoli Vicarius és felszentelt püspöknek ¹⁾ elnöksége alatt a hit-erkölcsi életet s a nevelés-ügyet illető korszerű és üdvös rendelkezeteket hozták.

Általában Erdélyben a 16-ik század közepe után, s a 18-ik század elejéig, azon 160 év alatt, míg a számüzött erdélyi püspökök közül csak néhányan s csak egy ideig jelenhettek meg Erdélyben: a hány Vicarius volt, annyi, sőt számosabb kisebb-nagyobb kath. státus-gyűlések, majd jó, majd türhető — néha botrányos eredménynyel is tartattak a fennálló törvények és súlyos körülmények között; míg Erdély is I. Leopold magyar királynak uralkodása alatt, Magyarhonhoz visszatért.

X.

Elsö Leopold magyar királynak 1693-ik év ápril 9-én kelt kegyes leirata következtében, az erdélyi katolikusok 1695-ik évben Kolozsvártt összegyűlekeztek számosan, nemcsak a végett, hogy a kolosmonostori uradalmat (mely előbb a Benedictinus-, később a Jezsuita-rendnek adományoztatott volt, de

¹⁾ Lásd XI. Incze pápa leiratát 1677. január 13.

elkobozva is lón a catholicismus elleneitől) Kollátovics György maradékaitól 15,000 frt. visszaváltás; hanem összegyűltek a katolikusok azért is, hogy sérelmeiket a mult időkből orvosoltassák és a Leopoldinum Diploma szabadságait¹⁾ a katolikusokra nézve is érvényesíthessék; s mert a protestáns státusok, kikkel ezek iránt a katolikus státus egyezkedést kísértett meg: sem a régi elnyomó törvényeket eltörölni nem akarták, sem az egyenlőséget kimondó törvényeket, sem a Leopold-féle diploma jótékonyosságát a katolikusokra alkalmazni nem engedték; a katolikusok kénytelenek voltak a királyhoz folyamodni, még pedig katolikus státus-gyűlés czimét és nevét felvéve, mely felterjesztéseit, a kath. státus pecsétje alatt intézte a királyhoz. Idevonatkozólag, a református Cserei Mihály²⁾ ez ügyben nem gyanus tanu, így irt: Még Apafi Mihály idejében, — — külön szakadván, a pápista urak, főrendek sok projectumokat adtanak vala be a többi religióknak: kívánván kivonatni mindazon articulusokat, melyek régi időktől fogva a pápista religiónak exercitiumát Erdélyben meghatározták vala; de egymás között meg nem alkatván, a császárt is gyakran búsitották: de akkor semmit egyebet nem vihették véghez, hanem a diplomában csak az engedteték meg, hogy Fejérvártt a Báthori Kristóftól építtetett pusztá templomot a pápisták magok költségén építsék meg; ugy Kolozsvártt is, a mely háznál eddig cultusok volt, ott is építsenek templomot; a tanácsban s tábla fiai között is egyenlő számmal legyenek. — — — Bizony gyönyörűséges diploma vala, és merem mondani, a bécsi udvar soha, nem is violálta volna, de a három natiok között való controversia, a négy religiók között való sok competentia szolgáltatata alkalmatosságot, annak a szent diplo-

¹⁾ Lásd az 1-ső §. és a 2-dik rész 2. §-át; 1691-ik 4. december s a Szathmári béke 3. artikusát 1711-ik évben, május 26-kán.

²⁾ Ujabb nemzeti könyvtár 1. folyam, 2. kiadás, 1661—1771-ig. Pesten 1852. — 284—281. lapig.

mának eversiojára — — — s magunk lónk okai a magunk veszedelmének. Nem sokára a diploma ellen pápista püspöket hozának be Erdélybe, Illyés András nevűt. Az erdélyi pápisták a jezsuiták tanácsából catholikus státust erigálának magoknak Erdélyben, addig hallatlan példával pecsétet faragtatának és az alatt expediáltak catholikus státus név alatt Bécsbe leveleket. Sőt végtére épen fenekestől felfordíták a diplomát a pápista urak; mert addig koholának a bécsi udvarban, hogy öt punctumokból álló kemény decretumot küldele Leopold, melyek így következnek:

1. Hogy a mely pápista possessorok földében, szőlőjében termett dézmát eddig a református papoknak, professoroknak adtanak, ezután a pápista papoknak adják.

2. Hogy minden tisztségekre való kandidátusok között, egy mindenkor pápista legyen.

3. Hogy minden városokban, mind a tanácsban, mind a czéhekben hasonló számmal legyenek a pápisták, mint a más religión valók.

4. Hogy minden ország-törvényei, melyek eleitől fogva a pápista religiónak circumscriptionjára irattattak és eddig megtartattak, úgy a szabad városoktól szereztetett eféle végzések, örökös képen kitöröltessenek és a pápista religió szabadon, valamint akarja, úgy folytathassa maga dolgait. Ez a punctum épen megölte mind a haza törvényeit, mind a diplomát — (nagy baj volt Csereinek czen elfogultsága).

5. Hogy az erdélyi három státusnak egyik pecséte mindenkor pápista tisztnél álljon.“ Ezekből önkényt nyilvánul, hogy milyen volt a catholikusok sorsa, a nem catholikus fejedelmek alatt; s hogy e sorsnak jobbraváltoztatására mily sokat tettek az erdélyi catholikus státus-gyűlések.

1697. július 4-én Csiksomlyón Illyés András új erdélyi püspök a papság, nép és a következő fő-

urak jelenlétében és aláírásával megerősített kathol. státus-gyűlést tartott. Haller, Gyulafi, Apór, Mikes, Mikola és Száva fő katolikus urak voltak jelen, s aláírtak De a püspök július 30-án az erdélyi gubernium; által az országból becsülettél? száműzött. Tehát a fő kormány szék is üldözé a katolikus státus-gyűlést, püspöki fejében.

169⁸/₉-ik évben létesült a kath. státus-gyűlés hatályos működése folytán az erdélyi oláhok egy részének a görög szakadárságból való kitérítése és az unio a kath. egyház szentséges fejével; ezáltal némileg meglazult a kapocs, a szakadár muszka felé; de hazafias szolgálatot is tőn, a kath. státus-gyűlés a magyar szent koronának; sokkal nagyobb, mint a protestánsok tőnek, kik az oláhok szakadárságát pártfogolva s a szellemi kapcsot a muszka felé, tán akarattal ellen is, szilárdítva a hazának nem használtak. Azonban ezzel nem akarom vádolni a nem egyesült oláhok hűségét, hisz a muszka minden nemzetet úgy protegál, hogy elnyomja.

1707-ik május 28-án a marosvásárhelyi országgyűlés alkalmával, midőn II. Rákóczy Ferencz a kuruczoktól erdélyi fejedeleminé kikiáltatott: a protestáns státusok a fejedeleminél nagyon sürgeték az itteni Jezsuitáknak száműzését, s az általok tett jószágvásárlások és építéseik megszüntetését; de a jelen volt néhány kath. főúr, négy székely kath. espercs és néhány Jezsuitának előterjesztését Zichy Pál apát és fejedelmi főpap is pártolván; a kath. státus üggye ekkor sértetlen maradt.

1710. szeptember 21-én Csiksomlyón Antalfi János püspöki helynök és

1717. ápril 9-én ugyanott Mártonfi György erdélyi püspök és Demeter Márton helynök alatt a Székelyföld papjai, világi, fő- és kegyurai jelenlétében korszerű törvények hozattak, melyek a templomok,

iskolák, neveldek és alapítványokra vonatkoztak, s a vallás-erkölcsi életet sürgették.

1726. december 14-én az erdélyi királyi főkörmányszék és a kath. státusnak tikára Kun Zsigmond ezen két hatóságnak nevében Kolozsváron tiszteletteljes bizonyítványt irt alá a régi Ferenczrendi szerzetesek érdekében, mi kétségtelen bizonyítékaul szolgál annak, hogy már azelőtt létezett és működött Erdélyben a királyi főkörmányszék mellet az erdélyi kath. státus-gyűlés.¹⁾

1739-ben Medgyesen, 1740-ben Nagy-Szebenben a gubernátornál ismételve kath. státusgyűlés tartatott, hol hatályosan működtek abban, a mi az 1744-ki Nagy-Szebenben tartott országgyűlés 6., 7. és 8-ik törvényczikkében kivivottnak tűnik; hogy a régi erdélyi törvények, melyek a latin és görög kath. püspökségek, káptalan s a Jezsuita-rend és javaik és birtokaik, meg jogaik ellen hozattak a mult időkben, eltörültettek; s az egyenlőség a katolikusokra nézve is, nem papiron, hanem az életben eszközöltetett.²⁾

1747. és 1750-ik évben a kath. státus-gyűlés a főkörmányszéknel összegyűlve, kivivta azt, mi az 1751-ki nagy-szebeni országgyűlés 1-ső cikkében kihirdetett, hogy az erdélyi püspökség, mely birtokainak 1715-ik óta csak haszonvevője volt, most ezen birtokok, a pura fiscalitas lajstromából kivétetvén, tősgyökeres birtokába visszahelyeztetett.³⁾

1740. és 1760-ik évben a kath. státus-gyűlés; 1827-ik évben a catholica Commissio hármass kijelölésről a püspökségre nézve tett említést. 1848-ik évben a kolozsvári kath. státus-gyűlés, magának decretált hármass választást az erdélyi püspökségre; az 1866-ik év január 10-én a részletes kath. státusgyűlés a hármass kijelölést felemliti a nélkül, hogy

¹⁾ *Ortus et progressus olim Custodiae, nunc provinciae Ordinis Minor, S. P. Franciscii.* 2-dik kiadás. Csiksomlyó. 28. lap.

²⁾ Az erdélyi diáeták. Kolozsvártt, 1837. 228. lap.

³⁾ Ugyanott 234. lap.

jogtörténelmi fejtegetésekbe bocsájtkoznának. Tudtomra senki erre, felvilágosítást nem tett. Én igénytelen, de okadatolt véleményemet alább elmondandom. A valódi jogtudósok ítéljenek. Nem szabad tévedni vagy téveszteni.

1767-ik évben a lusitán-alapítvány kezelésével, nem a kath. státus-gyűlés, hanem az eddig hallatlan catholica Commissio bízott meg. Az alapító nagy királynének, ki azon alapot az erdélyi katolikusoknak adományozta, jogában állott, alapítványát az ujdon felállított catholica Commissiora bizni, mely ekkor még jogos téren állott, s a szegény erdélyi katolikusok kötelme ez ügyben a háládatosság. De a catholica Commissio 1772-ben, midőn a többi alapítványok kezelését is átvette, megszűnt jogos téren állani, 1775-ik év óta pedig, midőn az egyházi és iskolai ügyek kezelését is magára vállalta a catholica Commissio, csak surrogatumul szolgált a kath. státus-gyűlést illetőleg, melyet jogos teréről leszorított. Uraink az egyház és világiak részéről — az új helyzetbe — fájdalom! ámbár a kath. buzgalom csökkenésével beletalálták magukat.

A catholica Commissio 1775-ik után némi módosításon már 1781-ik september 28-án és azelőtt, 6966. főkorm. szám alatt ment keresztül ezen szavai szerint: *Ssmam Majestatem suam dignatam esse: Commissionem in Publico-Ecclesiasticis ordinatam, cui superattentio Studiorum relate ad catholicos, hujusque concredita fuit, a directione hujus objecti pro futuro, dispensare; et pro ejusdem procuratione, novam Commissionem litterariam, muncupatam ordinare.* Még 1849-ikben is, a gubernium felozlattatván, a catholica Commissio is felozlott; referense pedig Keserü Mózes mint kormány-biztos, rövid ideig működött ezen téren. Ezután a szebeni cs. kir. helyhatóságnál, dr. Szabó József, 1856-ik márczius 22-ik óta, mint iskola-tanácsos dr. Fesztl Károly szerepelt. 1860-ik oktober 20-ka után

Keserü Mózes megint, majd Kolozsvártt, majd Szebenben referált. A catholica Commissio körülbelül 100 évig élt, élete ugyan nem volt jogos, de holmi jókat még is csak tett; legjobban tette azt, hogy végre-valahára 1867-ik augusztus 19-én a királyi szó folytán, meghalt de jure; azonban de facto akkor fog megszűnni, midőn jogos terébe tetteleg fog belépni a kath. státus-gyűlés, és az ennek kebeléből választandó vegyes kath. státus-bizottmány:

A kath. státus-gyűlés 1767-iktől 1867-ig is adta életjeleinek némely bizonyítványait; ugyan is

1791-ik évben a kath. státus-gyűlés kivitte azt, hogy maga a nagy-szebeni országgyűlés egy törvényjavaslatot terjesztett fel az apostoli magyar királyhoz, melyben kérte, hogy a kath. státus-gyűlés előbbi jogaiba, a catholica Commissio helyett, melyet a kormány állított volt fel, visszahelyeztessék, — de

1792-ik május 26-ról egy kegyes rendelet jött, miszerint ott, hol a kath. státus-gyűlést illetőleg, régi törvény van, új törvényre niucsen szükség: „admissum, ut catholici etiam, negotia sua scholastica, fundationalia et ecclesiastica, exceptis illis, quae directe episcopo sunt reservata, adinstar Consistoriorum reliquarum in Transylvania receptarum religionum, sub suprema inspectione nostra regia, solitisque circa illa. Majestatis juribus, seorsim pertraent; conficienda vero desuper protocolla authentica, tam catholici, quam reliquarum religionum Consistoria, Majestati nostrae, medio gubernii nostri regii, substernant.“ — Itt a Felség, a püspök s a többi felekezetek consistoriumainak jogai mellett, a kath. státus-gyűlés jogai is elismertettek, de azért minden, a nem jogos catholica Commissio kezei közt maradt. Ezután Magyar-Erdélyországra, nehéz idők tüntek fel a francia nagy forradalom miatt, s ország- és kath. státus-gyűlések huzamos ideig nem tartattak rendszeren.

1834. és 1837-ik évben Kolozsvárt és Szebenben megint ellenmondás tárgyává lőn az, a mi (már az

1791-ki 20-ik törvényczikkre nézve történt ellenmondások daczára is) megerősített vala; — tudniillik: az erdélyi püspökség guberniumi tanácsossága. — A kath. státus-gyűlésnek buzgóbb tagjai, mert olyanok is voltak, kik az ellenpárttal tartottak: megbízták b. Jósika Sámuel, ki jó sikerrel működött a püspökség mellett. Fényes szónoklata és jogos okai, a langyos hitű katolikusokra, s a jelenvolt protestáns státusokra is hatottak. Ez ügyben egy munka is megjelent, a bécsi Augustinianum egyik Directorától ily czim alatt: „Az erdélyi püspök polgári tekintetben.“ Fogarassy Mihály. Bécs. 1837.

XI.

Viharos viszonyok közt nagy kath. státus-gyűlés tartatott 1848-ik augusztus vég- és szeptember első napjaiban, zsinattal együtt Kolozsvártt. Jelenvoltak az egyházi és világi katolikusokon kívül számosan a más vallásfelekezetekből is. Az elaggott jó püspököt sokáig keseríték legelőször is azzal, hogy a berendezett püspöki lakból a lyceumi épületbe kell a gyűlést áttenni, hogy még szabadosabban tombolhasson a rakonezátlanóság, mint a hogy tombolt borzasztóan a püspöki szálláson.

Ezen, ha még is úgy nevezhető, katolikus státus-gyűlés elvben jó, jogos, szent, sőt korszükség volt. Szerkezetében hiányossága mellett is, tűrhető vala, de határozatainak nagy része katolikusellenes és botrányos, melyek miatt dicsekedni nincs, de van okunk pirulni; minta- vagy kath. státus-gyűlés példányául be nem mutathatjuk magyarhoni egyházfeleinknek. Ugyanis a kolozsvári kath. státus-gyűlés és zsinat a Kolozsvártt felállítandó közös egyetemnek

elvét elfogadta; a püspökök, kanonokok és esperesek megválasztását magának decretálta; a zsinati vizsgát, lelki gyakorlatokat és a nőtlenséget eltörölte; a ritualét, böjtöket, ünnepeket, papneveldét és apáczaságot átalakította; a latin misét egy ideig még megtartotta; az esperesi székek a válóperekre nézve, első bírósági jogát felállította; következőleg a kath. egyház szelleme és fegyelmével, a magyar király jogaival és a haza törvényeivel, az alapítvány-levelekkel és a trienti zsinat dogmaticus, moral, liturgicus és fegyelmi szabályaival, ellenkező határozatokat hozott. A főtényezőket, ha tagadnák, megnevezendem. A néhai, Istenben elhunyt, különben már akkor nagyon elaggott püspökre nézve, nem méltányos, nem megtisztelő, hanem gyanúsító állítás az, hogy ő a kath. státus-gyűlés szervezetét megerősítvén: (A határozatokról tehát hallgat az irás.) Az, érvényes és jogos ránk nézve. Az azonban igaz, hogy az agg, jó püspököt körülözönlő főtényezők, az ő neve és aláírásával, az egész (nemcsak a szervezet) megerősítés végett, felterjesztették; nem ugyan a pápához, honnan mit sem reméltek, hanem a magyar királyi helytartóhoz és miniszteriumhoz; de innen választ nem nyertek. A kalocsai metropolitától oly erős megerősítést és választ nyertek, hogy a főtényezők sem azt, sem a kolozsvári gyűlés szervezését vagy határozatait kihirdetni, vagy a plebániái anyakönyvekbe bevezettetni, mai napig sem merészelték. Hanem hevenyében akkor, a darabos és borzasztó határozatokat, kissé kisimitva, — úgy, a hogy nekik tetszett, — a „Regilio“ 45. 46. 47. és 49. számaiban közzétették. Jó volna, ha el nem égett, el nem tévedt, vagy el nem rejtetett az a kalocsai erős megerősítés vagy válasz, közzététetnék. Sokan voltak a gyűlésen, kiknek sok nem tetszett a szervezet és határozatokban, de nagy volt a terrorismus, mely miatt a józanok ellenmondani vagy czáfolatot írni nem mertek, — egyet kivéve, — ki nehányszor ott ellenszólani próbált; s a ki 1848-ik

és 1851-ik év első felében a „Religio“ 49. 65. és 66. számaiban a mi roszt volt, megczáfolta nyíltan; a védelmezők csak névtelenül legénykedtek. Volt is azóta, és van mainapig azon egy ellen harag, fondorkodás, bosszú-vágy, rágalom, mellőzés, és üldözés. De a jó patrioták méltánylata, s főleg az egész ügyet szemmeltartó, a „Religio“-nak számaikat összehasonlító, és élesen, helyesen ítélő pesti hittudományi kar, a patrioták bosszus részének jogos megpirításaul: azon egyet bekebelezett hittudori diplomával megtisztelte, melynek Comitívájában ezek olvashatók: (3-ik okmány, a végén.) „Non effugit vero oculos nostros, insignis rerum divinarum peritia, quam Claritas Vestra multis, etiam luce publica donatis Dissertationibus, conspicue reddidit testatam. Nec latuit Facultatem filialis Ejusdem pietas erga Sanctam Matrem Ecclesiam, quam contra perniciosissimos, quia domesticos inimicos, pectore intrepido tueri, haud reformidavit.“ Ezen kolozsvári vegyes gyűlésnek egy corollariuma is volt.

1849-ik évi május 29-én Maros-Vásárhelytt, hol egyháziak és világiak oly nyílt értekezletet tartottak, melynek katholikus-ellenes és botrányos határozatai, melyeket egész Erdélyben szétküldöttek, s egy brassói zuglapban egy káplán, ott dicséretök között elterjesztett, nyíltan hirdetik, hogy a kath. státus-gyűlésnek legszentebb elve, csekély tudományu és révedező emberek által átkossá lehet, főleg, ha az ily botrányok kitüntetett tényezőinek ragadós példái által, mások is hasonló botrányokra lelkesítettek. Ily emberek akarták eretnekké tenni azon egyet, ki őket megczáfolta.

Az utolsó erdélyi kath. státus-gyűlés január 10-én 1866-ikben a Kolozsvárt tartott utolsó országgyűlés alkalmából hivatott össze, melynek már csak az is érdemül betudandó, hogy a régi erdélyi kath. státus-gyűlések történelmét és szervezetét, ámbár kissé hézagosan összegyűjtötte; továbbá, hogy az

apostoli királyhoz tett Felterjesztésben a catholica Commissionak jogtalanságát, s a kath. státus-gyűlésnek jogosságát alaposan megmutatta; valamint a kath. alapok és alapítványok felsorolása mellett, ezeknek jogtalan és káros kamarai kezelését oly élénk színekben tüntette fel: hogy Felterjesztésének eredménye lön: a catholica Commissionak megszüntetése, s a kath. státus-gyűlés összehívásának megrendelése. Az 1866-ki kath. státus-gyűlésnek azt, a minek ez nem oka, nem lehet hibául felróni; hogy tudniillik az utolsó kath. státus-gyűlésnek kisszámu tagjai, kik az 1848-ki nagy kath. státus-gyűlésen jelen sem voltak, mint rémlik, azon véleményre vezettetek, mintha az 1848-ki státus-gyűlésnek szervezete kellőleg megerősített volt; a mi, mikép fennebb látók, sem kellőleg megerősítve, sem kihirdetve akkor és azután nem volt és nincs is. A jeles Felterjesztvényben továbbá, ámbár háromszor is felemlítve van, a hárm-as kijelölés az erdélyi püspökséget illetőleg, — ezen jogi kérdés részletes fejtegetését hiában kerestem, pedig szerettem volna erről valamit tudni, — nehogy én is, mások is tévedjünk. Az mindenesetre dicséretére válik az 1866-ki kath. státus-gyűlésnek, hogy a Felterjesztésben a hárm-as kijelölés szónál maradtak, s ezt is csak szokásból származtatják; midőn az 1848-ki kolozsvári kath. státus-gyűlés a püspök-választást magának decretálta, a IV. pont alatt ezt határozván: „a püspökség és kanonokságra, a megyei papság és világiak hárm-at választani s egyet ő Felsége és illetőleg a püspök, kinevezni fog.“ Ily magas hangon!

XII.

Ezekre vonatkozólag, nem lesz tán kor-és czél-szerűtlen, egy igénytelen jog-történelmi fejtegetés: az erdélyi püspökségre vonatkozó, hárm-as kijelölés, vagy épen hárm-as választásnak jogáról, szokásáról, vagy jogérvényes szokásáról.

Történelmileg bizonyos, hogy Szent István óta az erdélyi püspökségre épen úgy, mint a többi, magyar birodalmi püspökségekre nézve, a kinevezési jog a magyar apostoli kath. királyt illette és illeti a következő négy jogczimnél fogva, pápai felhatalmazásnál fogva, ki apostoli hatalmának teljéből a magyar királyt e kitünő joggal felékesítette, mint a kereszténységnek s a magyar püspökségeknek alapító kegyurát; ezen kinevezési jog, a magyar apostoli kath. királyoktól századokon keresztül, az elévülésen túl is, folytonosan gyakoroltatott; és 1414-ik évben a konstánzi közszinaton Zsigmond királyunk idejében megerősített: tehát királyi alapítványozás, pápai felhatalmazás, elévülés és közszinati megerősítés jog-czimein alapszik az erdélyi püspökségnek, a magyar király általi praesentatioi, kinevezési joga, a megerősítési jog a pápai széknél maradván. Ezt vitatta Hunyadi Mátyás királyunk a pápai szék némely kételyei iránt, midőn a *duplicata Crux triplicatiojának* erős kifejezését használta; s ha élne az igazságos király, (s él utódjában) még erősebb kifejezéssel élne az erdélyi 1848-ki kath. státus-gyűlés irányában is. Ezen négy jogczimeket fejtegette ez ügyben Verbóczi¹⁾ sőt maga Pázmán Péter is, és épen az erdélyi püspökséget illetőleg így érzett, és irt is VIII. Urbán pápához azon időben, midőn Magyarhontól szerencsétlenül elváltván Erdély, azon jogtörténelmi kérdés merült fel, ha valjon ezen okból, az elválás okából a magyar királynak joga, az erdélyi püspököt illetőleg, nem szállott-e vissza a római szentszékre? 1635-ik évi augustus 27-én Pozsonyból írta Pázmán a pápához, Simándi püspökünk ügyében: *Quo circa humillime ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, demisse rogo, ut siquidem Sanctitati Vestrae ita videatur ut de jure Regis Ungariae disceptetur; absque praejudicio hujus controversiae, in tanta necessitate, Sanctitas Vestra ad Regiam Praesentationem eligere ac con-*

¹⁾ Decretum Tripartitum Parte 1. tit. 11.

secrare velit nominatum Dominum Simándi. — Illud enim certum est, quod si absque Regiae Praesentationis vigore, electio ipsius, per Sanctitatem Vestram fiat, nullo modo admittatur. Cum id legibus Regni, ante haec res exortas latis, gravissime sit cautum.“ (Lásd az 1-ső okmányt a végén.) Tehát a hármass választás az erdélyi püspökségre, az erdélyi 1848-ki kath. státuss-gyűlést nem illette. Ezen merény jellemzi az illetőknek tudományát szintugy, mint catholicitását, sőt magyar hazafiságát is, mert a magyar király joga, s a magyar törvény volt bántva.

A catholica Commissio 1827-ik évben, midőn a jeles báró Szepeszy Ignác után Kovács Miklós a hármass kijelölés bekérése nélkül, erdélyi püspökké kineveztetett, hivatkozva a régi szokásra, ezt jövőre fenntartatni kérte: kétszeresen tévedett; először azért, mert a catholica Commissio maga sem állott jogos téren; másodsor, mert a hármass kijelölés szokásának jogosságát, a jogos kath. státuss-gyűlés sem bizonyította be; sem 1740., sem 1760-ik évben, midőn a hármass kijelölések megtörténtek.

Igaz ugyan, hogy a szokás törvénynyé válik, s a törvénynek legjobb magyarázója; Consuetudo est optima legum interpret, imo est altera lex; — de csak a jog-érvényes szokás; — vagy is az olyan szokás, mely folytonos és elévült, s az illető egyházi és világi előljárótól nyíltan, vagy hallgatag elfogadtott, de a hármass kijelölés a püspökségre, épen nem ilyen szokás, sőt több ízben ki sem kéretett a kijelölés, a kath. státuss-gyűléstől; és ha maga kérte is azt, többnyire mellőztetett, a nélkül, hogy Kovács Miklós, s előtte és utána mások is, kik a magyar királytól kineveztettek és a pápától megerősítettek: megszűntek volna vagy jogilag vagy tetteleg erdélyi püspökök lenni. Ellenben a magyar király, az erdélyi kath. státuss-gyűlés születése előtt, alatt, és azután is folytonosan birtokában és gyakorlatában volt, van és lesz azon jognak, hogy mig a királyság áll, az

erdélyi püspökségre, praesentat seu nominat. Csekély véleményem szerint, a hármaskorú kijelölés azon korból való, midőn a püspökség 160 évig száműzve lévén, a kinevezett püspökök közül csak néhányan, és rövid időre jelenhetvén meg Erdélyben: az erdélyiek csak vicariusokat kaptak, kiket vagy a püspök jelölt ki, vagy az erdélyiek kértek, s az erdélyi protestáns fejedelmek, ha épen akarták, kinevezték és megerősítették. Az erdélyiek kijelelték Salinus és Domonkos Kázmér vicariusokat, majd másokat is, kérték, hogy a ferencz-rendi custodia legyen provinciává, ezen szokásból lett a más szokás, hogy az ujdun visszaállított püspökségre is egyszer-másszor vagy ők kértek, vagy tőlök kéretett ki a hármaskorú kijelölés a püspökségre: De ez még nem jog, s nem jogérvényes szokás, hanem csak egyszerű szokás

Az ellenkezőről meggyőzetnem, édes volna; ezen legyőzetésem, győzedelmem volna az erdélyi kath. státus-gyűlés érdekében. De nincsen hozzá reményem.

Történelmeinkből tudok ugyan rendkívüli eseteket is, hogy a gyula-fejérvári káptalan, s némely hatalmaskodó világi uraink, kijelöltek vagy választani is merészkedtek püspököket, de több ízben a pápától, azok meg nem erősítették, sőt a miatt, hogy tudatlan, kiskorú, és kegyencz emberek választattak meg, maga a pápa volt kénytelen, helyettök adminisztrátorokat kinevezni. Rendkívüli és szomorú esetek voltak, midőn egy időben három pápa volt, és midőn egyszerre három magyar király tartott igényt a magyar koronához; midőn egyik pápa Avignonban, a más Romában, a harmadik Spanyolországban volt; midőn bajor Otto, cseh Venczel és nápolyi Róbert Károly királyok közt oszlott fel Magyarhon, midőn Apor László vajdának, a meghunyászkodott gyula-fejérvári káptalan által, előbb testvérét, később fiát választotta az erdélyi püspökségre. Petrus episcopus, frater; ejus Successor Benedictus, filius erat, Ladislai Vaj-

vodae, de cuius intemperie, alias.¹⁾ Ily visszasságok nehányszor merülnek fel történelmünkben,²⁾ — sőt 1848-ikban is némelyek már Erdélyt több püspöki megyékre akarták felosztani, hogy néhány püspök-jelöltjeinknek egy kis diocesis jusson. Tessék visszaemlékezni; ismerjük őket, de ez abnormis, nem rendes állapot volt, méltó azokhoz, kik azt előidéztek. Hogyan hánykolódtak, s meghunyászkodtak, aztán megint ketvenkednek. Okát elhallgatom.

Sajnos, hogy az emberi gyarlóság vagy gonosz-ság, még a kath. státus-gyűlés szent elvével is visszaélt, midőn a h á r o m s z é k i kath. nőspapok I. Rákóczi György által Simándi püspököt, s maga Báthori Gábor fejedelem a fejér-egyházi kath. státus-gyűlés miatt, Csiki püspököt száműzetették. Sajnos, hogy a különben is nem jogos catholica Commissio a hármasság kijelölés szokására úgy hivatkozott jövőre, mintha az jogérvényes szokás lett volna. Legsajnosabb, hogy 1848-ban a kolozsvári kath. státus-gyűlés a püspök-választást magának decretálta; és 1849-ikben még a maros-vásárhelyi kicsi vegyes gyűlés is, hivatkozva a kolozsvári nagy kath. státus-gyűlés szép (?) háttöréseire, a püspök-helynökségre is, a választást az öreg püspöktől megtagadta. Ezek aztán még is, nemcsak élteben, hanem holta után is, az öreg ártatlan püspök palástja alá akarnák rejteni botrányos bűneiket. Halljuk tehát őket:

I. pont e) betű alatt: „Az erdélyi kath. státus minden saját, elemi-, közép- és főtanodáit, magának, azaz felekezetinek tartja; azonban a Kolozsvártt felállítandó közös egyetemhez, ha aziránt felszólíttatik, a többi vallásfelekezetekkel, aránylagosan járulni, igen is akar.“

IV. pont. „A püspökség és kanonokságra a megyei papság és világiak hármát választani, s

¹⁾ Éder: *Observationes Criticae*; Cibinii 1803. pag. 90.

²⁾ I. Ferdinánd és Zsófia János ellenkirályok egyszerre két püspököt neveztek az erdélyi püspökségre, de a pápa sokáig egyiket sem erősítette meg.

egyet ő Felsége és illetőleg a püspök, kinevezni fog.“ („Religio“ 1848. II. félév. 45. sz.)

IX. pont. „Nyilatkozvány bocsáttassék az összes erdélyvidéki papsághoz, kijelentése végett annak, hogy Kedves István kolozsvári plebánust, mivel a kolozsvári egyházi zsinat ellenére neveztetett ki püspök-helynöknek, el nem ismerhetjük, s az ő neve alatt kijöendő bármely rendeleteket, érvényteleneknek nyilváníthatjuk.“

„Kár volt a mult évben Kolozsvártt tartott zsinat határozatait ki nem nyomatni, vagy legalább kerületileg a papsággal nem közleni; mert mi, úgy tudjuk, hogy a fencmlített nyolcz határozatot, már a zsinaton elfogadta az erdélyi kerület papsága.“ Lásd: Brassói lap. 1849-ben. 17-én szám június 11-én hétfőn.

Tehát ezen brassói káplán is, bevallá és nem tagadá és bevallá, hogy a kolozsvári kath. státus-gyűlés és zsinatnak határozatai nem voltak Erdélyben kihirdetve; okát a kalocsai érsek levele megmondhatná. Ily dolgok főtenyezői, a szép és szent erdélyi kath. státus-gyűlést nemcsak népszerűtlenné tették, hanem kath. szin és név alatt magának a valódi catholicismusnak hátrányára voltak. Igazán: lucus a non lucendo. — S most az ilyenek szerepelnek és hetvenke nek!! Tehát

Jogtörténelmi szempontból áll az, hogy a római apostoli szentszéktől az apostoli magyar királynak adott kinevezési joga: az erdélyi catholica Commissio vagy kath. státus-gyűlésnek kijelölési joga, vagy szokása, vagy választása által, annál kevesbbé módosítható. mivel a majd alkotmányosítandó Concordatum 19-ik cikkében is, ő Felsége csak annyit ígért meg a pápának, hogy a püspökök kinevezésében impostetrum quoque Antistitum, inprimis comprovincialum

consilio utetur. A *consilium* és *consensus* a jogtudományban két nagyon különböző dolgot jelent. — *Qui bene distinguit, bene docet.* Lásd az 1848-ki országgyűlés 3. czikk 7. §-át is.

XIII.

Ezek után már kevés mondani valónk van; a kath. státus-gyűlés szerkezetét illetőleg, tudni illik: kik legyenek a kath státus-gyűlésnek *constituens* tagjai; hol, mikor, milyen tárgyakról, és minő határok között tartassék a kath. státus-gyűlés; minő modorban és mitől óvakodjék a státus-gyűlés, nehogy a szent, üdvös és korszükséggé vált jeles *institutio* vagy közömbös és terméketlenné legyen; vagy *terroristicus*, félelmetes és átkossá fadjuljon el.

1-ször: igénytelen véleményem szerint a tagokat illetőleg, kikből összeállittatnék a kath. státus-gyűlés; nem a *constituens* tagok nagy mennyiségében, hanem inkább minőségében vélném keresendőnek az erkölcsi súlyt és erőt: s ezért tanács-adó szavazattal birhatna minden tag; de döntő szavazatot csak nagy *catholicitásu*, s nagy tudományu férfiaknak engednék. — Azoknak száma, úgy az egyháziak mint a világiaké, kik eddig mint 1848-ban is a kath. státus-gyűlés tagjai voltak, kissé megritkitandó volna főleg a hivatalosoké, ámbár magam is ilyen vagyok. Okaimat ez ügyben még most elhallgatom. Ellenben a megszűnt erdélyi *regalisták* helyett, a magyarhoni felső háznak erdélyi tagjait; aztán az alapítókat és nagy jötevőket, a világi kitűnő jogtudósokat az egyháziaknak és a hittudorokat a világiaknak felvilágosítása végett a nehéz és bonyolult kérdésekben s az olyan tudós történet-írókat, kik nem a mások, hanem saját termékeiket adták ki sajtó útján, nemcsak meghivandók, hanem határozati szavazattal ellátandóknak vélném, ha különben nagy *catholicitásu*, és nagy tudományu férfiak, s nemcsak külsőleg felcziczomázott emberkéék.

2-or. Véleményem szerint a kath. státus-gyűlések helyül és idjül nemcsak a püspöki székhely és nyári nagy szünidő jelettetnék ki, hanem mint a körülmények igénylenék, a püspök becegezésével, a nagy gyűlés néha Kolozsvártt és Nagy-Szebenben, néha Maros-Vásárhelytt és Brassón is, a közszellem és közérdek felkeltése és ápolása végett megtartathatnék. Ha csak rendkivüli esetek nem sürgetik, nagy gyűlés csak minden három évben, ellenesetben évenként egyszer, ha kell, kétszer összehivatnék. De a nagy kath. státus-gyűlés összehivatása előtt, az idő, hely és tárgyak, bár főbb pontjai, egy hónap előtt, kihirdetendők volnának, hogy kellő előkészület lehessen, mely nélkül meglepetések vagy terméketlenség lehetne a gyűlések szomorú eredménye.

3-szor. A kath. státus-gyűlés, mint jogos testület, sokkal nagyobb befolyással birjon, mint birt ez ideig a különben is nem jogos catholica Commissio: de a kath. laicusoknak még is kisebb befolyásuk legyen a kath. státus-gyűlésben, mint a milyen van a protestáns státusok consistoriumaiban a világi elemnek a predikátorok eleme irányában, mely utóbbi elem, magában nem ismeri fel a hierarchiai rendszert; s a mai predikátor holnap már laicussá, és megfordítva lehetvén; a két rend ott tulajdonkép egy rend gyanánt rémlik; azért egyaránt is a dogmaticus, morál, fegyelmi és cultusügyekben batározhatnak elveik szerint. Nem így áll a dolog, az isteni eredetü hierarchiai rendszernek, s a püspöki szellemi jurisdictionak hódoló katolikuskoknál. Ez a határvonal, a meddig léphet a kath. laicus és áldozár is, hucusque procedes, et non amplius. Ez okból a kath. státus-gyűlés világi tagjainak, a mélyebb és magasabb dogmaticus beavatkozástól, egyéb mint pápai vagy püspöki engedélynél fogva, és helyeslésével, óvakodniok kell, sőt óvakodniok kell attól is, nehogy a változékony politika és kormány-rendszerek vagy népszerű közvélemények bonyodalmaiba bevonas-

sék a kath. státus-gyűlés, melynek ezeknél sokkal magaszosabb, terjedtebb, szellemilbb és szilárdabb köre, feladata, céljai, iránya és eszközei vannak. Körébe tartozónak tarthatja a kath. státus-gyűlés, mindazt: a mi akár az egyházi, akár a világi kath. elemet külön, vagy a két külön elemet együtt érdekli az egyház körül, a tanoda, nevelde, alapok, alapítványok, józan emberi tudományok, szemérmes szép-művészet, jótékonyság és keresztény szeretet és türelem, s a kath. egyház elveivel nem ellenkező politika köréhez tartozik.

A catholicismus főelve s politikája, a józan és okos hazafisággal egészen megegyező; hirdetvén Isten és felebaráti szeretetet minden emberre, még a tévedőkre nézve is, de nem tévelyeikre nézve, melyekből kiábrándítandók a tévelygők in omni patientia et doctrina. A különböző nemzetiségek és nyelveket a hit egységének arany-lánczával és rózsza-füzéréivel egyesíti az egyetemes, a kath. világ-egyház,

4-szer. Az erdélyi kath. státus-gyűlésnek oda törekednie ildomos leendő, hogy a mit 1849-ik óta a kormányi és camaralis kezelés méltán gáncsolhatót tett; rosszul és jogtalanul kezelvén a kath. alapokat, s az alapítványokat katolikus-ellenes czélokra is fordítani tán megkísértvén; azt ne tehesse sem maga a katolikus státus-gyűlés, se a kebeléből választandó vegyes kath. bizottmány. Ennek mindent elkövetni kell, az, akár honnan jöhető kísérlet ellen, arra, hogy alapítványainkra nézve, valaha az acatholisatio, incaptivatio, incameratio vagy saecularisatio elve felállitassék. Qui legit intelligat! Az újabb időkben több hibák követték el; de 1849-ik év előtt sem hiányoztak talán a hiányok. E hiányok és hibáktól óvakodnia kell magának a kath. státus-gyűlésnek is, nehogy a nepotismus, nationalismus, haszonbérbe vétel vagy kölcsönzés bünei és átkai, joggal szemére lobbantathassanak valaha.

5-ször. Véleményem szerint a választandó vegyes

kath. státus-bizottmány, mint igazgató tekintélynek, állandónak kell lennie, mely, élén az erdélyi püspökkel még 20 hasouló számu, egyházi és világi tagokból állana. Ezen 21 tagu bizottmánynak kitünő, eminens catholicitású és kitünő oly tudományos férfiakból kellene összealakittatnia: hogy azokból, elég számmal legyenek a tudomány azon különféle szakaiban, beavatottak; mely tudomány-szakokra a kath. státus-bizottmánynak, mint administratív- és igazgató tekintélynek van szüksége. Szaktudósok, jóakaratu és hazafias érzelmű szaktudósok nélkül, olyan ide-oda kapkodó változékony szellemű, tudákos, hazafiaskodó emberkéekkel, semmire sem mehetni. A 21 tagu, állandó vegyes kath. státus-bizottmány legalább 11 jelenlevő tagjának egyező szavazata hozhat érvényes, határozó vagy döntő határozatot. Elöttem ugyan az ominosus 13 szám sem veszedelmes, melyet az 1848-ki kath. státus-gyűlés határozott akkor, midőn 24 tagból állandó vegyes bizottmányt megallapított volt. Véleményemet azonban egyszerűbb és célszerűbbnek tartom. Győzzön, a mi jobb, mindenben.

6-szor. A kath. státus-gyűlés előtt, nem a szabad, hanem a szabad szó- és vélemény-kimondás és kiírás vagy kinyomtatás sértetlen álljon. Az egyházi és világi tagok, bizalom-, szeretet- és kímélettel leendnek egymás iránt; s ha egyik vagy másik rész egyben-másban jóakarattal mellett, eltérő véleményűek, s jó céljok lévén, talán az eszközök megválasztásában eltévednek: szeliden, tudományosan, jó utra vezetendők; távol a terrorismus anyagi vagy szellemi eszközeitől, távol a hazafiatlanság vagy eretnekítés gyanúsításaitól. Ha egy felől a capacitatio, a felvilágosítás hiányzik; más felől pedig a roszbani makacsság távol van, ha valaki ily esetben téved, és nagyon tévedne is, nem eretnek, nem hazafiatlan. „Absque contumacia, errare quidem potero sed haereticus non ero,” írta szent Ágoston: ne terrorizáljunk, de ne is engedjük magunkat terrorizáltatni sem anyagi, sem szellemi

kard miatt. Krisztus urunk szava: hogy minden ki kardot ragad, kard alatt hull el; s az, a ki jogtalan censurákat használ, világi ügyért, önérdék- és bosszu-vágyból, a kik rágalom-szók és koholt irománnyok után ítélnék; (melyek gondvisletileg kézre kerültek, habár a koholók a megégetést ajánlottak is) az illetén censurálók maguk estek censurák alá a canonjog (can. 4. 8. Caus. 11. quaes. 3. — can. 20. Caus. 2. quaes 7. — cap. 48. in 6. de Sententiae Executione) szerint, s elítéli őket Isten, a lelkismeret, a józan világ és közvélemény, — ha épen büntártsaiktól viszontsegittetve, kitüntetve volnának is. — A tudatlanok kitüntetése, s a jelesek elnyomása rontja egyházunk ügyét.

7-szer. Ha nehéz és bonyolult kérdések, tárgyak és jogok körül az egyházi és világi katolikus tagtársak közt, az egyezés néha nem létesülne; és ilyent az okok és józanok szavazata sem idézne elő; azokat, — ha csak a haladékban ninesen veszély. — tanácsosabb hagyni in statu quo, míg az újabb kutatások, s az idő, a kétes jogot, kötelmet vagy tárgyat, kellőleg felvilágosítják; ha az ügy haladékot nem szenved, nehogy elhamarkodás és elhirtelenkedés által, szakításig hajtassék a dolog; tanácsos lesz magunknál tudósabb, nyugodtabb és részrehajlatlanabb tekintélyhez folyamodnunk. Egyáltalában, a nagy katolikus nemzetek ragyogó példáit a cselekvésben, s a két martyr-nemzetnek, a lengyel és írthoni katolikusok példáit, a szenvedésben, a hithűség és buzgalomban illő utánoznunk; hol a számos tudós egyháziak mellett, számosak az oly világi katolikus férfiak is, kik, egyházi szellem és tudománnyal megközelítik, vagy épen, ha túl nem szárnyalják, legalább párvonalban állanak a legjelesebb püspökök és egyház-tudósokkal. Emlékezzünk vissza hős és hiterős őseinknek szép s utánzásra méltó példáira, s ha a nehéz napokban a kath. egyház és szentséges Fejének jogaiért ideig-óráig egyebet nem tehetnénk,

legalább a jognak nevében, ha ez nem mindig s nem mindig sikerül is, a sikerült jogtalanság ellen tiltakoznunk kell.

Soha ne feledjük, hogy Magyarhont a kereszténység és civilisatio áldásaiban a pápai Szék részesíté, mely az ország függetlenségét a hatalmasok ellen tekintélylyel, s a hon fennmaradását a török-tatar csordák ellen, ember- és pénzsegélylyel is előmozdítá.

A hünrészesek összejátszása, az egyház-ellenes elemeknek összetartása serkentsen minket, a jónak, a jognak védelme végett összetartásra, hogy kedvünket és reményeinket nem veszítvén, várjuk a segedelmet Attól, ki a viharok között, midőn azok fejünk felett culminálnak, megjelenik! *Durate et vosmet rebus servate secundis. Adjutorium nostrum in Nomine Domini, qui fecit Coelum et terram. Virgilius et Psalmus. Stabunt justi in magna Constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, et tulerunt labores eorum; fructus laborum eorum. Exurge veritas, exurge et velut de patientia erumpe! Sapientiae 5, et Tertulianus.*

XIV.

Némely okmányok, melyekre ezen munkának folyama alatt hivatkoztunk:

1)

Pázmán Péter levele VIII. Urbán pápához, a magyar királyoknak püspök-nevezési jogáról Erdélyben is.

Sanctissime Pater, Domine Benignissime!

Plures, quam triginta sunt anni, ex quo, tametsi semper nominati fuerint per Reges Ungariae Episcopi Transylvaniae, nemo tamen illorum, vel beneficium Sedis Apostolicae sollicitavit ut consecrari

possit; vel de reditu in Transsilvaniam cogitavit. — Atque ita factum est, ut nec in locum pauculorum sacerdotum, qui illic erant, quisquam succederet, nec ulla pastoralis cura gregi exiguo admoveretur. Ex quo, vix dici potest, quantam Stragem acceperit res Catholica.

Quo circa diu multumque ego laboravi, ut Religiosus aliquis, Ordinis S. Francisci, linguae ac legum Patriae gnarus, inveniretur, qui apostolico more (nam in Transilvania Episcopus nullos omnino proventus habet) praesens, illam Ecclesiam adjutum iret, Sed cum, vel ob Senium, vel ob alia impedimenta, nemo e sacra illa familia idoneus reperiretur, Dominum Simándi, diu a me, et in parochiis, et in Capitulis probatum virum, sua quoque sponte ad rem catholicam promo-vendam animatissimum, integrae vitae ac famae, virum maturum eo adduxi, ut sine sacculo et pera, sine ullis provisionibus Apostolicum Episcopatum in Transsilvania exerceret, quod et libenter, etiam cum vitae periculo, se facturum, recepit.

Lifficultas nunc, a Sacra Rituum Congregatione mota est, de jure praesentationis, an Regi Ungariae competat: et per hanc disceptationem, cura animarum et Religionis detrimenta, negliguntur.

Quo circa humillime ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, demisse rogo, ut siquidem Sanctitati Vestrae ita videatur; ut de jure Regis Ungariae disceptetur: absque praejudicio hujus Controversiae, in tanta necessitate, Sanctitas Vestra, ad Regiam Praesentationem, eligere ac consecrare velit nominatum Dominum Simándi. Illud enim certum est, quod si absque Regiae Praesentationis vigore, electio ipsius per Sanctitatem Vestram fiat, nullo modo admittatur. Cum id legibus Regni, ante haereses exortas latis, gravissime sit cautum.

Ego Sedis Apostolicae, et Sanctitatis Vestrae dignitatem ac jurisdictionem, ut oculi pupillam, etiam

cum vitae dispendio propugnare, constitutum habeo: humiliter tamen suggerere Sanctitati Vestrae, haec debui, ne neglectae curae animarum reatum contraham. Acquieturus libenter omnibus, quae hac de re, Sanctitas Vestra, disponet.

Cujus iterato pedes Beatos veneror, ac paternam benedictionem humiliter peto, Deum orans ut Sanctitatem Vestram, Ecclesiae suae salvam velit.

Posonii 27. Augusti 1635.

Sanctitatis Vestrae

humillimus ac obligatissimus servus
Cardinalis Pázmán, mp.

2)

Articulus 33.

Fejérvári országgyűlés 1649-ik január 13.

Az romano-catholicus Uraink s Atyánkfiai vicariusának privilegiuma confirmáltatik.

„Volt kegyelmes Urunk nem kevés panasza az három-széki Romano-Catholicus Atyánkfiaink, hogy az ő kegyelmök vicariusától a háromszéki Romano-Catholicus papok semmiben dependeálni nem akarnának; ha mi excessust cselekesznek, azoknak animadversiojában ellenek, hogy executiot tegyen, nem engedik; nem akarván semmiben ecclesiastica disciplina alá, Canonok szerint, magokat submitálni. Végeztük azért Nagyságod kegyelmes annuentiájából, hogy valaminémü conditiokkal idvezült kegyelmes Urunktól (I. Rákóczi Györgytől) az vicariusságra való utóbbi levele vagyon, minden részeiben az szerént, tisztiben eljárasson vicarius uram; nőtelen pap is lehessen esperest, ha az nős papok is választják. Nagyságodnak, mint kegyelmes Urunknak, alázason megszolgáljuk. (II. Rákóczi György értendő.)

O k m á n y 3.

Nr. 133.

Admodum Reverende ac Clarissime Domine Doctor
et Professor, Domine Mihi Colendissime!

Vetusta est, Majorum placitis sancita, eaque laudabilis apud Nos Consuetudo, ut Viros, qui Scientia vel meritis clarescerent, ad intimius Doctorum Facultatis theologiae Pestiensis Collegium cooptare pergeremus: ita, et sua laus, Virtuti constat; et Nobis, novum Decus adcrevit.

Non effugit vero Oculos nostros, insignis rerum divinarum peritia quam Claritas Vestra, multis etiam luce publica donatis Dissertationibus, conspicue reddidit testatam. Nec latuit Facultatem, filialis Eiusdem pietas, erga S. Matrem Ecclesiam, quam contra pernitiosissimos, quia domesticos inimicos, pectore intrepido tueri, haud reformidavit.

Quaere eadem Facultas, in Sessione sua, de 27-a Junii a. l. servata Claritatem Vestram motu proprio ac voto communi, Albo Græmialium suorum Doctorum inscribere, et omnium jurium ac dignitatum Academicarum participem reddere decrevit.

Cum igitur consvetum desuper Diploma transponere festinarem, me et Facultatem. collegialibus affectibus commendo, et destineto cum cultu persisto.

Pestini 5-a Julii 1859.

humillimus servus

Franciscus Lopussny

Facult. theolog.

Decanus.

Főtiszteletű s Tudós Hittudor és Tanár Ur!

Igen tisztelt Uram!

Régi, s Őseinktől szentesített, dicséretes szokás az Nálunk, hogy azon Férfiakat, kik tudománynyal és érdemekkel tündökölnék, a pesti hittudományi Kar Doctorainak bensőbb Társulatába felvenni serénykedünk, miáltal az erénynek, őtet illető dicsérete megadatik, és Reánk is, új dicsőség háramol.

Figyelmünket ugyan is nem kerülte ki azon kitűnő Hittudományosság, melyet Tudós Uraságod számos kinyomtatott Értekezéseivel is világosan bizonyított.

Nem is maradt előttünk titokban Tudós Uraságod őszinte hódolata az anyaszentegyház iránt, — melyet a legveszedelmesebb, mert otthoni ellenségek ellen, rendületlen kebelvel védelmezni, vissza nem borzadt.

Ez okoknál fogva a Hittudományi kar, folyó év június 27-én tartott gyűlésen, saját elhatározása folytán, és összes szavazattal elhatározta Tudós Uraságodat Bekeblezett Tudorai közé iktatni, s minden akadémiai jogok és rangok részesévé tenni.

Midőn tehát ezek iránt a szokott Diplomát kézbesíteni sietek, magamat s a Hittudományi kart barátságos hajlamiba ajánlva, kitűnő tisztelettel maradok

Pest. július 5. 1859.

alázatos szolgálja

Lopussny Ferencz, s k.

a hittani kar

Decánja.

Nos Praeses Decanus, caetecaerique Doctores Facultatis Theologicae Caesaro-Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, tenore praesentium memoriae commendamus, significantes, quibus expedit, Univer-
sis, quod Nos

Admodum Reverendum, ac Clarissimum Dominum THEODORUM ZERICH, Dioecesis Transylvanicae Presbyterum, SS. Theologiae Doctrem., Venerabilis Consistorii Episcopalis Assesorem, Historiae ecclesiasticae, et Juris canonici in Lyceo Episcopali Alba-Carolinensi Professorem, in Collegium nostrum cooptare desideraverimus, cooptatumque Albo nostrorum Collegiatorum Doctorum voto unanimi et libere inseruerimus, tribuentes Eidem, jus Sessionis, ac voti tam activi, quam passivi in cunctis Conventibus nostris, ac caeterorum Jurium omnium, et Privilegiorum, quae de lege et consuetudine, Doctoribus Collegiatis competunt, participem facientes, atque tali modo, collegam nostrum nominaverimus et pronuntiaverimus, prout praesentium per vigorem nominamus et pronunciamus.

In cujus fidem, hasce subscriptas, ac Majore Facultatis Sigillo munitas, extradeditimus Literas.

Pesthini e Consessu Facultatis Theologicae Caesaro-Regiae Scientiarum Universitatis Pestinensis celebrato, die 27-a junii 1859.

L. S.

Henricus Szajbely

**SS. Theol. Doctor, Abbas, E. M. S. Canonicus,
 Seminarii Pestiensis Rector, Studii Theol.**

**ad C. R. Universitatem Pestensem
 Director.**

**Franciscus Lopussy,
 Dioec. Neosol. Presbyter, SS. Theol. Doctor,
 Dogmaticae Profess. p. o. Facult. theol.
 Scientiarum Universitatis Pestiensis,
 Presenior, et h. t. Decanus.**

Magát a jeles Decán urat is, 5 év mulva, az erdélyi patrioták boszus része megtamadni elég szemérmetlen volt; de az onnan kapott hatalmas kudarcot a patrioták zsebre rakva, kihirdetni nem méltóztattak, midőn rágalmaikat és koholmányaikat erőszakosan terjesztették. Jellemnélküli változékony szereplők, szellemi törpék. Isten bocsásson meg nekik! Neveiket nem említettem, mert nem emberek ellen, hanem rossz elveik és tetteik ellen irtam. Amicus personae, inimicus causae. Amicus Plato, Aristoteles, sed magis amica veritas, Veritas autem, odium parit; sed veritas, manet in aeternum. Exurge veritas exurge, et velut de patientia erumpe. Tertulianus.

XV.

4)

Befejezésül.

Ezen munkának ajallásául a rágalmazott; gyűlölt, mellőzött, sőt üldözött erénynek, hit-hűségnek és tudománynak védelmére, s a netalán félrevezetett, különben jóakaratu és tudós férfiak tájékozása végett: kénytelennek érzem magamat, némely vakmerő és merő-vak patriotáim ellenében, azon számos, birtokban levő magyar-erdélyhoni tekintélyes férfiktól hozzám intézett méltányoló leveleim közül: egy külföldi, nagy tekintélynek, a bécsi pápai u n c i u s -nak, most római bibornoknak: „A szentséges pápa világi fejedelemsége“ érdekében irt munkámra vonatkozó, e l i s m e r ő levelét itt felidézni, mit jelen munkám ajallása végett, nem a végén, hanem legelől kellett volna tennem.

Nro. 183²/₁.

Admodum Reverende Domine!

Debitas gratiarum actiones, lubenter rependo, Dominationi Vestrae Adm. Reverendae, pro eximia Opella, cujus duplex exemplar, una cum aestimatissimis Litteris die 12-a labentis mensis, datis, ad me, humanissime transmissit.

Peculiari laude sane, commendandum censeo religiosum Studium, quo Dominatio Vestra Adm. Reverenda Pontificiam Ditionem, contra infensissimorum hostium perfidas obtrectiones, propugnare conata est. Contra ipsam potestatem Ecclesiae, nunc in insurgunt nefandi homines, qui Christum Regem abjiciunt, quia christianas leges abhorrent; quin imo blasphemantes autumant, imperia et regna, juxta Evangelii praecepta dirigi non posse: Hinc implacabile odium contra Pontificiam Ditionem. Sed Deus O. M. impiorum hominum conatus irritos faciet; novosque triumphos Ecclesia, ejusque Supremum caput et Pontifex de eorum insidiis agent.

Meum erit, data occasione, unum praeaudatae exemplar Romam transmittere, et ex Ea, Sanctissimus Dominus noster non leve solatium accipiet inter tot innumeras aegritudines, quibus undequaque premitur.

Excipiat denique Dominatio Vestra Adm. Reverenda, grati Aanimi mei Contestationes et peculiaris existimationis sensa, quacum persisto Dominationis Vestrae Adm. Reverendae

Viennae die 26. Octobr.

1860.

addictissimus

Antonius de Luca,
Archiepisc. Tarsensis, Nuncius
Apostol. Viennensis.

(Copia.)

5064—1866.

Tan. szám.

Hivatalos bizonyítvány.

Mely arról, hogy főtisztelendő Zerich Tivadar theologiae doctor Úr, miolta ezen szabad királyi városban M.-Vásárhelyen tartózkodik, szilárd s papi méltóságtelyes jellemű, társalkodásokban tudományos műveltségű, annál fogva köztiszteletet kiérdemelt, a helyi Rom. Catholicusok növeldeje diszére szolgáló, s az ifjúságban erkölcsi és tudományokbani, műveltetése érdekében fáradhatlan áldozatkészségű igazgató-tanárnak ismertetik.

Kiadatott a maros-vásárhelyi Tanácsnak 1866.
Décember hó 12-én tartott üléséből.

Szarvady Lajos,
jegyző.

P. H.

(Copia.)

74. 1867. eln.

Hivatalos bizonyítvány.

Hittudor, főtisztelendő Zerich Tivadar ur, a pesti királyi tudomány egyetemen hittani bekeblezett tag, a maros-vásárhelyi Rom. Kath. tanoda- és növeldében igazgató, másfél évi itten tartozkodása alatt mint tanodai igazgató, a tanuló ifjuságnak tanulmányokbani kiképcztetésére nagy figyelmet és dicséretre méltó szorgalmat fordított; mint növeldei igazgató, az ifjuságnak erkölcsi és korszerű növeltetésére, tapintatos eljárásaival, sikerdus befolyást gyakorolt; mint hitszónok, tudományos képezettséget tanusított jeles szónoklatai által magát közszeret- és tiszteletreméltóvá tette; társalgásaiban mivel nyájasság jellemezte; erkölcsi tekintetben, lelkeszi méltóságához illő magatartást fejtett ki.

Miről is, ezen bizonyítvány, czimzett ur szóbeli kérésére, kiadatott.

Maros-Vásárhelytt, 1867. május 30.

Fekete József, mk.

főbiró.

P. H.

Tartalom-jegyzék.

1. Előszó a munka két részéhez.
2. Általános jegyzetek a maros-vásárhelyi tanoda és nevelde történelméről.
3. A történet első része 1702-től 1780-ig.
4. „ „ második része 1780-tól 1800-ig.
5. „ „ harmadik része 1800-tól 1849-ig.
6. „ „ negyedik része 1850-től 1868.
7. Három okmány az alapítványokra nézve.
8. Igénytelen javaslat a tanoda és nevelde jövőendő sorsát illetőleg.

9. A kath. státus-gyűlés régisége és korszerűsége.
10. Az erdélyi kath. státus-gyűlés története 1576-ik év óta 1691-ig, a Leopoldinum Diplomáig.
11. Az erdélyi kath. státus-gyűlés történelme 1691-től 1848-ig.
12. Az 1848-ki kolozsvári nagy és 1866-ki kisebb kath. státus-gyűlés ugyanott.
13. A catholica Commissio és az 1848-ki kath. státus-gyűlésnek hármaskijelölése vagy választása az erdélyi püspökségre; s a magyar király kinevezési joga; jogtörténelmi fejtegetés.
14. Vélemény az erdélyi státus-gyűlés szervezetét illetőleg,
15. Három okmány az előbbi jog-történelmi fejtegetéshez.
16. Befejezésül még egy okmány e munkának ajallásávégett.
17. Két hivatalos bizonyítvány.

Dicsőség Istennek mennyben,
Békeség jóakratu embereknek a földön!..

A szerzőnek még más kinyomatott munkái:

1. A pápai fejedelemség és Birtok. Kolozsváron. 1860.
2. Kritikai jegyzetek, Veszelinek brochure-ja ellen. Pesten. 1862.
3. Skiagraphia Theologiae Pastoralis. Pestini. 1863.
4. Documenta contra columnias Pseudo-Synodaliū in Consistorio. Coronae. 1865.
5. Beköszöntő beszéd. Maros-Vásárhelytt. 1366.
6. Nagy értekezések számos folyóiratokban és ujságokban. Erdély-, Magyar- és Némethonban.
7. Egy 1849-ik június 24-ki beszéd, mely 1861-ben Pesten kinyomatott a „Religio“ 16. és 17. számaiban.

Maros-Vásárnelytt

1868.

122